

Normani i Varjazi - usporedba pokrštavanja, kulturnih i društvenih razlika

Maljković, Tin

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:003439>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

RIJEKA

TIN MALJKOVIĆ

**NORMANI I VARJAZI – USPOREDBA POKRŠTAVANJA, KULTURNIH I
DRUŠTVENIH RAZLIKA**

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2018.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
RIJEKA

**NORMANI I VARJAZI – USPOREDBA POKRŠTAVANJA, KULTURNIH I
DRUŠTVENIH RAZLIKA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: Doc. sc. Kosana Jovanović

Student: Tin Maljković

Smjer: Povijest/filozofija

Treća godina preddiplomskog studija

Rijeka, kolovoz 2018.

SAŽETAK

U ovome radu istražila se problematika kolonizacije i asimilacije Normana i Varjaga tijekom razdoblja srednjeg vijeka od 9. do 12. stoljeća na prostorima današnje Francuske i Rusije te na koje načine su političke i društvene okolnosti utjecale na skandinavske kolonizatore rezultirajući nastankom, rastom i razvojem Kneštva Normandije i Kijevske Rusije. Na temelju primarnih izvora i dostupne literature istraživanje je pokazalo da su se državotvorni procesi kod Varjaga i Normana odvijali usporedno, istovremeno obilježeni teritorijalnom ekspanzijom i nametanjem Skandinavaca kao vladajuće klase drugim narodima. Zbog pritiska geografije, širenja kršćanstva, feudalizacije i utjecaja stranih carstava dvije države zajedničkog porijekla prilagodile su se okolnostima različitim načinima radi zadovoljavanja vlastitih političkih potreba i ambicija.

Ključne riječi: srednji vijek, Normani, Varjazi, seoba, pokrštavanje, politički i društveni odnosi

SADRŽAJ

I. UVOD.....	1
II. 9. STOLJEĆE.....	5
2.1. Uspostava utvrđenih gradova i ekspedicije uz Volgu i Dnjepar.....	5
III. 10. STOLJEĆE.....	7
3.1. Skandinavske veze, društveno uređenje i sporazumi Kijevske Rusije s Bizantom.....	7
3.2. Preobrazba varjaške vlasti, asimilacija i pokrštavanje.....	10
3.3. Rollo u Rouenu, odnosi sa susjedima i postupna frankizacija.....	12
3.4. More danico i normansko plemstvo.....	16
IV. 11. STOLJEĆE.....	18
4.1. Dinastički sukobi, međudnosi Rusije i Skandinavije i crkveni razvoj.....	18
4.2. Trijumvirat, opadanje kijevske moći i kontakti sa zapadom.....	22
4.3. Uplitanje u anglo-skandinavske sukobe, društveno uređenje i crkvena obnova.....	24
4.4. Vladavina Williama II., osvajanje Engleske i njegove posljedice.....	27
V. 12. STOLJEĆE.....	32
VI. ZAKLJUČAK.....	35
LITERATURA.....	38

I. UVOD

Razlozi zašto sam odlučio pisati o Varjazima i Normanima je ponajprije to što su ostavili dubok trag na europsku povijest, no jednako važnu ulogu u odabiru imala je moja fascinacija sa Vikinzima. Unatoč tomu što je najveći uzrok toj fascinaciji bila i ostala moderna popkultura, oduvijek me zanimalo zašto su Vikinzi bili pogani duboko u srednji vijek, vješti moreplovci, odvažni trgovci i pogotovo vrlo uspješni ratnici. Svoj trag su ostavili kroz 300 godina migracija, osvajanja i kolonizacije na vrlo širokom geografskom prostoru. Odabrao sam Normane i Varjage jer su usprkos zajedničkim korijenima u Skandinaviji istovremeno stvarali svoje države u dvije različite regije Europe pod utjecajem drugačijih kultura, vjera i utjecaja; stjecajem tih okolnosti nastale su dvije moćne srednjovjekovne države, svaka sa svojom strukturom vlasti, unutarnjom i vanjskom politikom, no istovremeno su i dalje održavale gospodarske, dinastičke i kulturne veze sa Skandinavijom. Izgradnja njihovih država i identiteta se odvijala tijekom širenja kršćanstva na poganske dijelove Europe, ali i sve dublje feudalizacije postojećih kraljevina. Procesi asimilacije i pokrštavanja su ključni u razumijevanju uloga Normana i Varjaga kao državotvornih elita povezanih s najmoćnijim carstvima toga doba. S obzirom na druga skandinavskih osvajanja, normanski i varjaški vladari udarili su čvrste temelje kasnijim britanskim i ruskim državama.

Cilj ovog rada je usporediti kako su se uspostavile normanske i varjaške države i na koji način su se one razvijale i prilagodile kulturnim, vjerskim i gospodarskim uvjetima i utjecajima oko njih. U kronološkom slijedu od kasnog 8. do ranog 12. stoljeća prikazat ću paralelan proces definiranja Kneštva Normandije na franačkom prostoru pod katoličkim utjecajem unutar feudalnog poretka i Kijevske Rusije utemeljenom među plemenskim zajednicama uzduž trgovačkih ruta uz nezaobilazan utjecaj Bizantskog Carstva. Uz analizu vanjskih i unutarnjih faktora osvrnut ću se i na Normansku dinastiju i Rurikide kao glavne političke aktere spomenutih država te koje su uloge odigrali u uspostavi, širenju i razvoju svojih kraljevina.

Uspostava i ekspanzija Kijevske Rusije i Normandije odvijali su se u prijelazu iz ranog u razvijeni srednji vijek, istovremeno uz raspad Franačkog carstva i ponovnog uspona Bizanta na istoku kontinenta. Migracije nomadskih naroda poput Mađara i vikinške kolonizacije su iskoristile vakuum političke moći uspostavom novih država na mjestu starih carstava. O prethodnim skandinavskim migracijama 9. stoljeća govorit ću u prvom poglavlju kratkim osvrtom na pljačke duž obale Francuske i trgovačke ekspedicije duž Volge i Dnjepra. U drugom poglavlju o 10. stoljeću ću se osvrnuti na kronike i objasniti kako su se Normani naselili uz ušće rijeke Seine, postupnu kulturnu frankizaciju i prilagodbu lokalnom plemstvu radi političkih i gospodarskih veza sa susjednim kraljevinama; te procese usporedit ću sa varjaškim napadima na Bizant i njihovim sklapanjem mirovnih i trgovinskih ugovora radi osiguranja osvojenih područja i legitimizacije varjaške vlasti pokrštaivanjem Rurikida i njihovih podanika. Treće poglavlje opisuje kontinuirano jačanje i transformaciju Normandije iz malene kneževine u moćno zapadnoeuropsko kraljevstvo 11. stoljeća osvajanjem Engleske opisano u dva različita narativa kronika kao i promjene u vanjskoj politici i obnovu crkvenih odnosa; u međuvremenu objasnit ću kako je Kijevska Rusija nastojala održati odnose sa Skandinavijom, izgradila vlastitu pravoslavnu crkvu i pokušala izbjeći vlastitu fragmentaciju. U zadnjem poglavlju govorit ću o kraju Normanske dinastije i konačnom raskolu jedinstvene Rusije na manje kneževine u 12. st.

U uvodnom poglavlju primarno ću se služiti djelom Erica Christiansena *The Norsemen in the Viking Age*. Njegovo djelo je veliki pregled vikinškog perioda obogaćeno brojnim prilozima iz primarnih izvora poput saga koje nam daju uvid u bitne detalje društva ranosrednjovjekovne Skandinavije. Poglavlje kojim ću se koristiti odnosi se na emigraciju Skandinavaca izvan matične zemlje u daleke krajeve diljem Europe, točnije prostor Neustrije u Franačkoj i jezera Ladoga i Ilmen kao jezgre iz kojih su se kasnije širila normanska i varjaška/ruska kraljevstva.

Rus', Varangians and Birka Warriors je članak Charlotte Hedenstierna – Jonson koji sam namjeravao koristiti kao nadopunu uvodnom poglavlju. Hedenstierna – Jonson istražuje analizom arheoloških nalaza veze između artefakata skandinavskog stila i njihovih vlasnika što su plovili rijekama Dnjepar i Volga, uspostavili vojne utvrde i gradove za nadzor trgovine čiji su vladari bili pripadnici ratničko-trgovačke elite, među njima i vladajuća dinastija Rurikida.

Sljedeća knjiga koja uspješno nadopunjuje primarne izvore o Kijevskoj Rusiji je *Viking Rus – Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe* Wladysława Duczka. Duczko je napisao detaljan, sadržajan i zanimljiv pregled varjaške prisutnosti na području današnje Rusije i Ukrajine. Njegov glavni doprinos je kao i u prethodno navedenom članku podupiranje vlastitih teza arheološkim nalazima s područja Gornjeg Dnjepra i Volge. Zadnje poglavlje govori nam o skandinavskim vezama ratnika *družine*, nametanju vlasti, uzimanju danaka slavenskim plemenima i stavlja tri ugovora Rusa s Bizantom u ekonomski i politički kontekst.

Djelo Miroslava Brandta i B.D.Grekova, *Povijest Rusije u srednjem vijeku* izdano 1962., osjetno je starije od ostale literature. Dio knjige koji koristim za drugo, treće i četvrto poglavlje je Grekovljeva *Kijevska Rusija* iz prve polovice djela i tiče se začetaka kijevskog plemstva, njegove političke uloge, odnosa velikog kneza Kijeva s drugim plemićima te kakvu je političku ulogu ili kontinuitet imalo starorusko vijeće.

Knjiga *A Companion to the Anglo – Norman World* Christophera Harper-Billa i Elisabeth Van Houts vrlo je opširna i kompleksna zbirka eseja različitih autora o anglo-normanskom društvu, kulturi i cjelokupnoj povijesti postojanja Kneštva Normandije. Nju ću koristiti od drugog do četvrtog poglavlja ponajprije zbog velikog vremenskog raspona što obuhvaća prethodna vikinška osvajanja u Francuskoj, Rollov dolazak u Rouen, postupno zbližavanje Francima i ulazak u dinastičke saveze te brojne prevrate u unutarnjoj i vanjskoj politici tijekom 10., 11. i početkom 12. stoljeća.

England and Normandy in the Middle Ages od Davida Batesa i Anne Curry poslužit će mi kao nadopuna za druga dijela o Normanima kroz drugo i treće poglavlje te kao glavni izvor za četvrto poglavlje. Djelo je velik izvor podataka o povijesti umjetnosti i crkvama Normandije, no ono ne završava krajem Normandijske dinastije već prati povijest regije do renesanse. Ovim djelom htio bi razjasniti gospodarski osnov uspona Normana, snage i slabosti koje su dovele do postupnog opadanja moći Normandije početkom 12.st.

Iduća knjiga koju ću koristiti u drugom i trećem poglavlju je *The Normans – The History of a Dynasty* Petera Croucha. Unatoč fokusu na povijest normandijske dinastije, Crouch temeljito obrazlaže i povezuje brojne političke, ekonomske i kulturne promjene sa različitim periodima normanskih vladara. Iz njegovog djela koristiti ću prva dva poglavlja o asimilaciji Normana u 10.st., normanskom plemstvu, preobrazbi vikinške kolonije u kneževinu i političkoj hijerarhiji; knjiga se također osvrće i na odnose Normana sa Skandinavijom.

Uređeni svezak *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks* Ildana Garipzanova i Oleksiya Tolochkog je zbirka tekstova brojnih, uglavnom Ukrajinskih autora o širenju i prisustvu kršćanstva u Kijevskoj Rusiji. Dio zbirke koju ću koristiti za treće poglavlje prikazuje kako je Kijevska Rusija poslužila kao prenosnica bizantskom utjecaju u Skandinaviji pomoću istočnih kultova svetaca i rituala, istovremeno sačuvavši skandinavska imenovanja.

Kao dodatni izvor o posebnosti ranog ruskog kršćanstva koristit ću u trećem poglavlju *Reimagining Europe – Kievan Rus' in the Medieval World* Christiana Raffenspergera. Raffensperger uz to govori o diplomaciji između Rurikida i Svete Stolice, ulozi jezika u stvaranju neovisne narodne crkve i kakav utjecaj je Bizant posredstvom metropolita ostvarivao u Kijevskoj Rusiji.

Knjiga *Monastic Revival and Regional Identity in Early Normandy* Cassandre Potts govori nam o monasticizmu i crkvenoj obnovi u Normandiji tijekom 11. stoljeća. U drugom i trećem poglavlju knjige osvrće se na međuočnos između normanskih vladara i crkveulogu samostana u zemljoposjedništvu. Za treće poglavlje poslužit ću se podacima o dodjeli, nasljeđivanju zemlje, sajmovima te naročito o ulozi crkve u upravi i širenju granica Normandije.

Od skromnih početaka u vikinškim ispostavama i kolonijama, Normani i Varjazi su na dva potpuno različita geografska prostora ostvarili političku dominaciju pomoću osvajanja, sklapanja saveza i asimilacijom u kulture Franaka i slavenskih plemena. Oba naroda zajedničkog skandinavskog porijekla su se dolaskom razvijenog srednjeg vijeka našla na odvojenim putanjama razvoja, što je kasnije predodredilo stoljetni sukob između Francuske i Engleske ili u slučaju Kijevske Rusije, razjedinjenost pred mongolskim osvajačima. Razvoj i nasljeđe koje su ostavili Normani i Varjazi do današnjih dana prikazat ću u nastavku rada.

II. 9. STOLJEĆE

Počeci Normandije i Kijevske Rusije sežu u drugu polovicu 9. stoljeća, no uspostavi dvaju država prethodio je 200 godina dug proces emigracije iz Skandinavije i uspostave trgovačkih nastambi duž rijeka i morskih kanala. Drugdje je trajnija kolonizacija popraćena vojnim osvajanjima. U slučaju Istočne Europe, Skandinavci su svoje prve gradove osnovali u 8. stoljeću na jezeru Ladoga i rijeci Volkov, među njima i Staraju Ladogu. Staraja Ladoga služila je kao zimsko utočište trgovcima na putu južno niz rijeku Volkov i s vremenom su uspostavili prevlast nad lokalnim finskim i slavenskim plemenima (Christiansen, 2006, 215). Tokom 9. stoljeća Skandinavci su nastavili ploviti južno od jezera Ilmen preko Volge i Dnjepra pa se sa ekspanzijom trgovine mijenjao i karakter novih gradova iz kolonijalnih u strateški pozicionirane gradove-utvrde. Za razliku od početnog iseljavanja potaknutog nedostatkom poljoprivrednog zemljišta, potražnja Hazara za robovima i krznom na velikom prostoru između Volge i Dnjepra kao i dobro plaćena bizantska plaćenička služba primamile su velik broj odvažnih ratnika i trgovaca (Christiansen, 2006, 215-216).

Na zapadu je situacija bila drugačija zbog izloženosti Franačkog Carstva i obližnjih prostora napadima sa Sjevernog mora, gdje su vikinški osvajači kratkoročno uspostavili prevlast u Friziji, dolini rijeke Loire i obali Bretanje dok ih protivnici nisu porazili i protjerali. Zapadna Franačka trebala je zaštititi prilaz Parizu uz rijeku Seinu od vikinških napada, ali i sposobnu pomoćnu vojsku za obračun sa unutarnjim pobunama (Christiansen, 2006, 232-233). Franačka je uspjela do prijelaza u 10. stoljeće zadržati nadzor nad zapadnim pokrajinama jer je redovito sakupljala poreze i darivala kmetove lokalnim vazalima, no stanje sa samostanima prepunih relikvija uz obalne pojaseve bila je neizdrživa za monahe u strahu od stalnih vikinških napada zbog čega su brojni samostani preseljeni u unutrašnjost (Van Houts, 2000, 23-24).

2.1. Uspostava utvrđenih gradova i ekspedicije uz Volgu i Dnjepr

Šveđani su usporedno s Dancima i Norvežanima postupno jačali svoj utjecaj u Istočnoj Europi. Za brzi napredak i širenje trgovačkih ruta zaslužna je bila pojava srebrnih kovanica *dirhama* nakon 750. godine nastankom Abasidskog kalifata i jače emisije kovanica iz Bagdada čiji su glavni korisnici na obali Crnog mora bili Hazari. Gradovi sjeverne Rusije uz zadaću obrane i nadzore trgovačkih ruta postupno izgrađuju svoju gospodarsku bazu na

razmjeni krzna i obrtu usred rijetko naseljenog, multietničkog prostora (Hedenstierna - Jonson, 2009, 159-160). Jedan od utvrđenih gradova smješten na otočiću blizu križanja rijeke Volkov i jezera Ilmen je Rurikovo Gorodišće, na mjestu današnjeg Velikog Novgoroda. Sarskoe Gorodišće na rijeci Sara imalo je dvostruku vojno-trgovačku namjeru na području naroda Merja; prisutnost nakita i oružja uniformiranog skandinavskog dizajna u ranim gradovima dokazuje kontinuirano iseljavanje Skandinavaca sa prostora središnje Švedske, točnije jezera Malaren gdje se smjestio utvrđeni grad Birka. Fortifikacije grada služile su kao jamstvo zaštite trgovaca te kao baza za moćnog poglavara i njegove plaćenike – odlike koje su sjevernoruski gradovi primijenili po uzoru na skandinavske da bi trgovina funkcionirala. (Hedenstierna – Jonson, 2009, 160-161).

Sredinom 9.stoljeća dolazi do formiranja političkih zajednica u utvrđenim gradovima radi veće suradnje u vojnim ofenzivama. U to vrijeme knezovi Askold i Dir prisvajaju vlast u Kijevu te Rurik u Novgorodu. Napad na Bizant 860. nije bio posve uspješan, no opljačkali su veliku broj samostana i manastira što je ubrzo povećalo bogatstvo i prestiž Kijeva. Rurikov nasljednik Oleg mnogo godina kasnije uz pomoć brojnih plemena iz okolice Novgoroda osvaja Kijev i zbacuje prethodni dvojac s vlasti. Skandinavce se spominje pod nazivima Varjaga i Rusa (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 59-61).

Uzroke navedenim vojnim ekspedicijama prema jugu valja tražiti u povećanju trgovačkog prometa krajem 9. stoljeća duž Dnjepra prema Crnom moru gdje se na Krimu nalazio moćan emporij Kerson. Prisutstvo Bugara uz Volgu i upadi Pečenega preko stepa pogodovali su razvoju novih gradova prema sjeveru blizu pristupa Dnjepru. Grad Gnjezdovo, između Novgoroda i Kijeva, nalazio se na sjecištu Dvine i Dnjepra, otkud su pobirali danak od okolnih plemena, naseljavali putnike i trgovce koje su branile čete skandinavskih plaćenika po uzoru na Birku. U okolici Kijeva niknula su utvrđena naselja Černigova i Šestovice radi smještaja varjaških ratnika ili vladajućeg kneza Kijeva (Hedenstierna – Jonson, 2009, 164 - 165).

III. 10. STOLJEĆE

3.1. Skandinavske veze, društveno uređenje i sporazumi Kijevske Rusije s Bizantom

Da bi mogli lakše razumjeti postupke članova dinastije Rurikida u izgradnji i teritorijalnom širenju Kijevske Rusije tijekom 10. stoljeća valja obratiti pažnju na društvenu klasu ljudi kojima su istočni Skandinavci, uglavnom Šveđani s jezera Malaren i obale Roslagena pripadali. Uz utvrđene gradove duž Volge i Dnjepra nalaze se velike grobnice podignute za vrlo značajne i bogate članove društva. U grobnicama Černigova i Šestovice nađeni su mačevi, utezi za vage i torbice prepune novčića. Gotovo identične grobnice nalaze se u Birki, među njima neke od najbogatijih građana. Prisutstvo hladnog oružja, uvoznog nakita i trgovačkih predmeta ukazuje da je riječ o uskoj povezanosti vojne službe i trgovanja, budući da su gradovi imali dvostruku vojnu i komercijalnu namjenu. Ukopani su ili bili ratnička elita kneževih plaćenika ili visoko plemstvo koje se obogatilo na trgovini da ih koriste kao stražu. U Gnjezdovu na strateškom prilazu s Baltika preko Dvine prema Dnjepru, obje su klase živjele jedna uz drugu i prosperirala na račun većeg prometa robe, osobito robova, krzna i srebra. Distinkcija između „Rusa“ i „Varjaga“ vjerojatno vuče svoje korijene u suradnji između elitnih ratnika i lokalnih aristokrata - trgovaca od Birke do Kijeva. Varjazi su kako i sam naziv odaje postali osobna garda bizantskog cara od 911. godine i unatoč tomu što su bili strani plaćenici, ostali su vjerni caru u brojnim ratovima kao jedni od najuvježbanijih i najbolje plaćenih vojnika (Hedenstierna – Jonson, 2009, 167 – 168),

Varjazi su oblikovali plaćeničku službu u ruskim gradovima prilagođenu tamošnjoj vlasti, no oblik straže, njena struktura i uloga imaju nesumnjivo skandinavsko porijeklo. Družina je osobna pratnja ili straža zakletvom vezana za svoga suverena na vojnu službu, no u primarnim izvorima termin se koristi za razne društvene skupine u brojnim slučajevima. To su mogla biti udruženja muškaraca, pristaše vojskovođe ili pak trgovački ceh. Oružana udruženja okupljena oko pojedinaca brojčano su ovisila o broju plemića u tim gradovima. Družine su dijeljene na više zvane *starše* i niže zvane *mladše*. Razlikovala ih je socioekonomska pripadnost njihovih članova, gdje su više družine formirali bojari i visoko plemstvo, dok su niže činili trgovci i zemljoposjednici uz dodatnu *malu* družinu sačinjenu od *otroka*, beskućnih mladića kompletno ovisnima o brizi vođe. Za tu službu se koristi riječ *grid*, termin skandinavskog porijekla kojeg su koristili u Kijevskoj Rusiji. Gridnici bi živjeli u zajedničkom domu i u doba ekspedicija vršili bi vojnu službu prema vođi. Veze između skandinavskog *hirda* i ruske družine su prema izvorima slabe, no u Danskoj se spominje *lidh* kao vojno udruženje za vrijeme ekspedicije i

njihovi ratnici bi pripadali određenom domaćinstvu. Oružane pratnje u prije spomenutim gradovima poput Černigova i Kijeva nisu služili isključivo jednom vođi, nego bi služili više knezova i prinčeva dinastije Rurikida jer (Duczko, 2004, 246-248).

Uzevši u obzir društvenu strukturu i djelatnosti kojima su se bavili Skandinavci u samim počecima postojanja Kijevske Rusije, valjda se referirati na povijesne događaje ključne za kasniji smjer vanjske politike Varjaga prema nomadskim narodima i osobito prema Bizantskom Carstvu. Prvi značajan povijesni događaj za Kijevsku Rusiju dogodio se 907. godine za vrijeme vladavine kijeuskog kneza Olega, Rurikova nasljednika. U savezu sa brojnim slavenskim, baltičkim i finskim plemenima napao je Carigrad sa velikom flotom, koristeći element iznenađenja, paleže i pljačke samostana da bi poslao poruku bizantskom caru Leu. Budući da su jezgru njegove vojske činili članovi družine, tražili su danak od 12 grivni direktno od cara. Uz to Varjazi su postavili diplomatske uvjete na koje je bizantski dvor pristao. Tražili su od njega hranu, smještaj i kupelji dok su ruski trgovci u gradu, a zauzvrat ih je car obvezao da isključivo dolaze u Bizant s robom, u malim grupama i razoružani vršiti svoje poslove; carski službenici bi potom vršili popis ruskih trgovaca po gradovima i izuzeli ih od plaćanja poreza (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 64-65). Oleg je 911. ponovo poslao delegaciju među kojom su dominirala skandinavska imena poput Ingjald, Gunnar, Frithleif, Angantyr, Steinvith i dr. Popis imena poslanika zorno ukazuje da su prvi ruski diplomati pripadali skandinavskoj aristokraciji. Zadatak im je bio nadopuniti prethodni ugovor. Uz sklapanje trajnog mira sa Bizantskim carstvom, novi ugovor postavio je zakonske osnove za kaznene djela između bizantskih kršćana i poganskih Rusa. Ubojstvo se kažnjavalo smrću, oštećenima se obećala novčana ili robna svota kao kompenzacija (najčešće u trostrukoj mjeri) i kradljivci su prisiljeni vratiti ukradene predmete u slučaju uhićenja. Također su postavljeni uvjeti pomorskog prava za pomoć unesrećenim mornarima i kompenzaciji izgubljene robe na moru kao i vraćanje novčanog iznosa za otkupljene ratne zarobljenike u omjeru njihove vrijednosti otkupa. Za varjaške plaćenike određeni su uvjeti službe poput prenošenja imovine na rodbinu u slučaju pogibije ili održavanja dobrovoljne službe caru u doba rata. Na kraju ugovora grčki i ruski dužnosnici zakleli su se na održavanje ugovora u ime Boga i Svetog Trojstva usprkos poganskoj vjeroispovijesti druge stranke (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 64-68). Oleg je zaslugom dvaju ugovora s Bizantom dobio ulogu osnivača Kijevske Rusije u primarnim izvorima, no narativ mu također pripisuje gotovo fantastičnu smrt čime je prikrivena njegova prava zasluga. Za razliku od folkloru i prethodnog narativa, iako je on imao značajnu ulogu u Kijevu preuzevši titulu kneza od

Askolda i Dira, nije došlo do objedinjavanja cjelokupnog „ruskog“ naroda na sjeveru i jugu, već su Rusi i Varjazi iz sjevernih gradova došli na jug kao neslavenski vladari graditi svoju državu među Slavenima. Klasa skandinavskih trgovaca-ratnika s dinastijom Rurikida na čelu uspostavila je prikupljanje danka od plemena oko Kijeva i drugih gradova, hranili ih i dovodili robu ili sirovine za trgovinu s Bizantom (Duczko, 2006, 205-206). Ta klasa nije nastala na etničkom ili nacionalnom temelju usprkos zajedničkom porijeklu, već svoju zaslugu u stvaranju Kijevske Rusije ima u socijalnoj funkciji. Kijevske kneževe je vojno-trgovačka aristokracija aktivno poduprla u sjedinjenju raštrkanih varjaških gradova u jednu moćnu političku zajednicu. Rurikidi su potekli iz te klase i međusobno su ovisili jedni o drugima sve dok oni nisu pridobili vlastite družine i do tada su zajedno ratovali i trgovali. U ranih kijevskih kneževa već se nazire njihova funkcija branitelja, čuvara trgovačkih putova radi čega ga država uzdržava. Taj sustav se održao dok je dinastija bila malobrojna tokom 10. stoljeća, no kako je jačao utjecaj drugih kneževa izvan prijestolnice, prestali su gravitirati prema Kijevu i okrenuli su se prema regionalnim središtima, oduzevši monopol obrane države i opskrbljivanja od metropole (Grekov, 1962, 283-284). Ostvarivanje dominacije Kijeva nad drugim manjim gradovima od početka nije bila lak zadatak zbog decentralizirane, prostrane naravi uprave i jedino je kijevski knez kao vođa države mogao okupiti svoje pristaše i krenuti u vojne akcije, zbrinuti plaćenike ili računati na pomoć neruskih plemena. Družina što je napala Bizant 907. je morala dijeliti svoj ratni plijen s čuvarima gradova-utvrda da ne bi došlo do otcijepljenja iz države. Na taj način družina je osim vojne svrhe služila kao poveznica između međusobno udaljenih varjaških gradova sjedinjujući ih radi zajedničke koristi (Grekov, 1962, 285).

Napadi na Bizant nisu prestali niti nakon sklapanja dva ugovora. Tijekom 930-ih i 940-ih Varjazi su nastavili uplitati se u bizantsku politiku u više navrata, uključujući sukobe s Bugarima i pustošenja po Bitiniji i Pontu. 942. varjaška flota doživjela je težak poraz na moru od nadmoćnije bizantske mornarice za čiju je pobjedu bila zaslužna grčka vatra. Rurikov sin Igor, željan osвете, 944. okuplja plemena i družine, sastavlja flotu i upućuje se prema Dunavu, na što bizantski car Roman odgovara bogatim darovima pozivajući na prethodne ugovore. Nakon povratka u Kijev, Igor ponovo šalje delegaciju na pregovore od kojih velika većina ima skandinavska imena poput Olaf, Haakon, Leif, Sigfrid ili Thorstein. U početku ugovore se spominje kršćanska vjera uz poganstvo među ruskom elitom. Namjera je bila potvrditi prijašnje odredbe, no ovaj puta postrožen je nadzor nad ruskim trgovcima i agentima. Trgovci bez robe više ne primaju novčane subvencije. Popisi ruskih trgovaca s

robom poredani su po važnosti iz Kijeva, Perjeslava i Černigova, no nad njima se vršila stroga kontrola kod kupovine bizantske robe. Zakonske mjere za ubojstva, krađe, zatvorenike i pomoći unesrećenima na moru ostale su uglavnom iste. Bizant se i dalje obvezao na pozivanje varjaških plaćenika u bizantsku službu. Prije nego su poslani natrag u Kijev, dio ruskih poslanika zakleo se u katedrali u ime Boga, dok se ostatak zakleo svojim oružjem i štitovima u ime Peruna da će se držati dogovora. Grčki poslanici kasnije prenose Igoru u Kijev novi ugovor, na što je on odgovorio zakletvom, potom nagradivši ih krznima i robovima (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 72-78). Unatoč dobro uspostavljenim dogovorima s Bizantskim Carstvom u kojima je sudjelovao dio ruske elite u pregovorima uz Rurikide, ostaje pitanje kako su Varjazi uspješno održali prostranu i stabilnu državu koja bi omogućila redovite vojne ekspedicije. Među elementima njihova uspjeha bila je diplomatska fleksibilnost i iskustvo te striktna, usko povezana politička hijerarhija s *kaganom* na čelu čiji su plaćenici bili vrlo vješti, odani i sposobni ratnici. Jedan od razloga zašto su lako pokorili slavenska plemena je bilo prisilno ukidanje danka prema Hazarima, što je za posljedicu imalo pad u uvozu srebra. Prema jednom hazarskom izvoru, car Roman nagovorio je Varjage vođene Helgeom da ih napadnu, ali njegova vojska biva potučena na što je on odgovorio napadom na Bizant (Duczko, 2006, 209-211). Kao što ugovori prikazuju popisom imena, počelo je dolaziti do slavenizacije imena, prvi među njima Rurikidi Helga-Olga, Inger-Igor i Helgi-Oleg. Već iduća generacija imala je tipična slavenska imena kao Vladislav ili Predslava. Aristokracija je postupno naučila govoriti slavenskim jezikom radi bliže suradnje s njihovim trgovcima, čiju su robu smještali u ostave zvane *pogostima* da bi ju preprodali tokom zime radi vlastite koristi. Kijev je silno dobio na važnosti kao glavno organizacijsko središte za vanjsku trgovinu, no mali resursi prisiljavali su knezove na česte selidbe radi prikupljanja danka, pri čemu bi dali do znanja podvrgnutim narodima da su im Varjazi gazde i da se aristokrati međusobno povežu. Princeza Olga, regentica nakon ubojstva princa Igora, najbolji je primjer za taj običaj – nakon što je slomila otpor Derevljana i izgradila pogoste, idući korak je bio otići pokrstiti se u Bizant uzaludno se nadajući nekoj dobiti. Bizant je drugačije gledao na Kijevsku Rusiju jer osim što su im bili izvor voska, robova i krzna, u njima su vidjeli vojne rivale (Duczko, 2006, 212-215).

3.2. Preobrazba varjaške vlasti, asimilacija i pokrštavanje

Svjatoslav, sin Olge i Igora, vodio je ofenzivnu i ekspanzionističku vanjsku politiku protiv Bugara na Dunavu i Hazara prema obali Crnog mora. Način života i ratove koji je vodio bili su bliži stepskim nomadima nego varjaškim precima. Preselivši glavni grad sa srednjeg

Dnjepra u Perjeslavets bliže Balkanu htio se više uključiti u europsku politiku (Duczko, 2006, 215-216). Nakon osvajanja Perjeslavetsa od Bugara i poraza velike bizantske vojske 971. usprkos brojčanoj slabosti, odlučio je osvojiti njihov glavni grad. Carevi poslanici neuspješno su pokušali otkupiti ruskog kneza-ratnika svilom i zlatom, no zato je cijenio velike količine oružja čime je stekao velik prestiž među svojim podanicima. No unatoč silnoj količini oružja, imao je premalo ljudi i puno ih je poginulo tokom ofenzive na Bizant. Svjatoslav je odlučio održati mirne odnose, pristavši na pregovore s carem Bazilijem II. potaknut još većim darovima jer je osjećao krhkost Kijevske Rusije bez saveznike pred navalom Pečenega. Svjatoslav konačno pristaje na pridržavanje prijašnjih ugovora radi uzajamne koristi, susprezanje od napada na bizantsku trgovačku ispostavu Kerson na Krimu, na vojnu pomoć Bizantu u slučaju napada na carstvo, zaklevši se Perunu i Volosu na prokletstvo ne uspiju li održati obećanja. Njegovi diplomatski potezi nisu uspjeli budući da su ga po povratku na Dnjepru napali Pečenezi i porazili u bitci godinu poslije, gdje je smrtno stradao (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 88-90).

Svjatoslava je naslijedio sin Vladimir, kojega je polu-brat Jaropolk postavio za vladara Novgoroda što mu je otvorilo direktnu vezu sa skandinavskim gradovima, gdje se i sklonio kad se Jaropolk okomio na njega. Proveo je niz godina u Švedskoj među svojim srodnicima, najvjerojatnije u Birki prema kojoj su ruski gradovi održavali veliku trgovinu. Unatoč postupnoj asimilaciji plemstva, varjaški plaćenici iz Birke i drugih švedskih gradova i dalje su bili aktivni u Kijevske Rusiji na čiju se pomoć Jaroslav oslonio 980. povodom osvajanja Kijeva. Varjaške plaćenike su ruski kneževi sve češće unajmljivali u službu i uz dinastičke brakove sa skandinavskim plemkinjama održali su veze sa maticom zemljom sve do kraja stoljeća (Duczko, 2006, 216-217). Vladimir je uspješno pridobio potporu plemstva i svojih ratnika, no nije mogao više ignorirati multietnički sastav sve veće ruske države. Uz to mu se pojavila prilika uspostave ravnopravnih odnosa sa drugim europskim zemljama i dinastijama pod uvjetom da prihvati državnu religiju. Posjetile su ga brojne delegacije različitih vjeroispovijesti, počevši s muslimanskim Volžanskim Bugarima čiju su vjeru odbili zbog zabrane konzumacije alkohola. Papinske delegate iz Njemačke odbio je zbog neprihvatanja posta, potom židovske Hazare jer je smatrao gubitak Jeruzalema znakom da ih je Bog napustio (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 96-97). 987. Vladimir šalje desetoricu bojara na misiju da istraže zemlje delegata, osobito u Bizant budući da ga je teologija istočnog kršćanstva najviše impresionirala. Nakon što su redom posjetili Hazariju, Njemačku i Bizant, gdje su bizantski car Bazilije i patrijarh priredili veličanstveni doček i liturgiju, bojari se

vraćaju nazad Vladimiru u Kijev. Zgražali su se hazarskih džamija te njihova način življenja i stroga njemačka liturgija ih je razočarala. Prenijevši mu priče o bogatim, velebnim grčkim ceremonijama i podsjetivši ga na Olgino krštenje u Bizantu, Vladimir odluči pronaći mjesto za pokrštenje. Iduće godine (988.) opsjeda i uspješno okupira bizantski Kerson na Krimu, no Vladimirovoj želji za ulazak u brak sa bizantskom princezom Anom car Bazilije postavlja uvjet prelaska na kršćansku vjeroispovijest. Obje strane vidjele su zajedničku korist u dogovoru jer bi Kijevska Rusija postala priznata kršćanska zemlja s moćnim saveznikom na jugu, a Bizantsko Carstvo zauzvrat bi proširilo svoj vjerski i kulturni utjecaj misijama pravoslavnih monaha, izgradnjom katedrala, dinastičkim vezama te sigurne trgovačke rute prema sjeveru. Dolaskom princeze Ane u Kerson, Vladimir pristaje na krštenje od strane biskupa u crkvi sv. Bazilija i potom se zaklinje vjerovati u Sveto Trojstvo (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 110-113). Idući korak Vladimiru u uspostavi kršćanstva u Kijevskoj Rusiji bio je pokrstiti prijestolnicu i visoko plemstvo na način da je srušio velike idole slavenskih poganskih božanstava, javno ih osudio i pustio niz Dnjeper pred očima građana i plemića. Neovisno o društvenom položaju podanika, Vladimir je zatražio masovno pokrštenje u Dnjepru kao dokaz odanosti svome vladaru. Na mjestu poganskih hramova dao je podići crkvu sv. Bazilija, a djecu bojara poslao je grčkim monasima radi obuke za crkvenu službu. Za uspostavu crkava i širenje nove vjere diljem Rusije oslonio se na bojare da pristupom odozgo prema dolje sistematično obuhvate sve društvene slojeve u svakom gradu (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 116-117).

3.3. Rollo u Rouenu, odnosi sa susjedima i postupna frankizacija

Sa zapadne strane Europe, na području Zapadne Franačke, kroz 10. stoljeće paralelno se odvijao proces izgradnje normanske države i etnosa. Glavni uzrok nastanku Normandije i Normana možemo naći u odgovoru Franaka na do tad stoljetno pustošenje obale i unutrašnjosti njihove zemlje. S raspadom Franačkog Carstva stvorila se prilika Vikinzima da iskoriste slabost središnje kraljevske vlasti budući da su lokalni moćnici više bili zauzeti međusobnim sukobima nego vanjskim protivnikom. U tim uvjetima vladao je francuski kralj Karlo Glupi kada se pojavljuje Rollo na rijeci Seini. Kraljevi vazalisu se dugo vremena koristili vikinškim plaćenicima prije dolaska Rolla i ti savezi nisu trajali dugo. Prethodnik Rollu bio je Godefrid čiju je vojsku Karlo Debeli naselio na ušću rijeke Scheldt i u Friziji 882. Kasnije se pokrstio i primio njegovu kćer Gislu za suprugu radi savezništva. Istovremeno s uspostavom Normandije grupa Vikinga nastanila se na rijeci Loire u gradu Nantesu 921. Viking Weland također je pristao služiti franačkom kralju kao pokršteni plaćenik, iako se

našao u sukobu s drugim Vikinzima uz rijeku Seinu. Nijedna od navedenih grupa nije ostavila dugotrajan utjecaj. Na Seini je Rollo imao brojne suparnike u nadmetanju za kontrolu nad budućom Normandijom, no darovnicama su njegovi nasljednici postupno širili svoje posjede od Rouena u Višoj Normandiji prema zapadnom poluotoku Cotentin, pridobivši nekadašnje danske rivale na svoju stranu (Harper-Bill i Van Houts, 2003, 20-22). Izvori o Rollu i kolonizaciji Vikinga u tadašnjoj Neustriji razlikuju se međusobno u opisivanju događaja, no dva izvora detaljno opisuju primanje Rolla u franačku službu. U tekstu Dudoa iz Saint-Quentina, Rollo je bio nezadovoljan prvom ponudom zemlje jer ju nije smatrao kvalitetnom za poljoprivredu, no nudio je zauzvrat trgovinu s Franačkom ako mu dodijele prosperitetno područje za alodij i da je spreman pristati na krštenje. Franački knez Robert na nagovor župnika i biskupa pristaje na dodjelu zemlje između rijeke Epte i mora u nadi da će pokrstiti što veći broj pogana. Spremnost Rolla kao nefranačkog grofa na službu kralju ostavila je snažan dojam na vladara i njegove vazale usprkos kulturnim razlikama jer je odbio poljubiti kraljeva stopala tokom ceremonije primanja. Rollo i njegovi nasljednici u konačnici dobivaju zemlju na korištenje 911. godine (Van Houts, 2000, 29-30). U drugom izvoru Williama od Jumiegesa, Rollo je prikazan kao vješti osvajač Pariza i Rouena koji dijeli svoj plijen s drugim ratnicima. On također uspijeva uspostaviti čvrste granice, postavlja domaće stanovništvo na važne položaje i organizira čvrstu primjenu zakona u pokrajini; u kontrastu njegova dolaska Danci pustoše i pale crkve i samostane dugi niz godina, natjeravši brojne monahe u bijeg sa relikvijama raznih svetaca, u ovom slučaju Sv. Wandrilla i Ansberta iz Fontenella (Van Houts, 2000, 36-38). Iako izvori prikazuju Rolloa kao pragmatična i mirna vladara, on je spremno polazio s franačkim kraljem Karlom u pohode na Beavais i Soissons, za što ih je njegov nasljednik Ralf Burgundijski 924. nagradio darovnicama u Maineu i Bayeuxu. Odvraćanje skandinavskih ratnika od unutarnje franačke politike darovnicama prema zapadu Normandije nije uspjelo i već nagodinu pljačkaju Amiens. Ralf uz pomoć Flandrije uspijeva poraziti Rolla na rijeci Eu i time prestaje početna ekspanzija. Osim vojnih osvajanja svoju djecu ženi za knezove Akvitanije i Vermandois, no ni to nije bilo dovoljno jer prihvaćanje kršćanstva među ranim Normanima je bilo vrlo površno i Franci su spremno slali misionare u Normandiju da propovijedaju kršćanski nauk među pridošlicama. Rollo nije prekinuo sa poganskim praksama do kraja života iako je pokopan u Rouenskoj katedrali (Harper-Bill i Van Houts, 2003, 24). Spomenuvši normansku ekspanziju i darovnice, rastuća normanska vojnopolitička moć ovisila je o nekoliko faktora. Normani su se od početka upleli u političke spletke susjednih kneževa i njihova kolonizacija Normandije nije tekla kontinuirano već su balansiranjem moći drugih francuskih pokrajina uspjeli kontrolirano i

ograničeno doći od određenih koncesija. Normandija nije bila toliko vojno nadmoćna nad svojim susjedima koliko je vakuum moći omogućio njeno jačanje od samog početka. Važan element u prosperitetu Normandije osim prometnog položaja bilo je normansko preuzimanje karolinških posjeda izgrađivši time solidnu financijsku bazu za fortifikaciju starih ili novih urbanih središta, a osim toga su uvelike držali do političkog nasljeđa franačkim titulama poput *dux* ili *comes*. No Normani se nisu uvijek međusobno slagali, a to se odnosilo i na odnose sa susjednim pokrajinama s kojima su često ulazili u sukobe, rezultirajući u dvije franačke vojne intervencije i relativno neuspješnim napadima na Bretanju koncem 10. stoljeća (Bates i Curry, 1994, 24-26).

Nakon Rolla njegov sin William I. „Dugi Mač“ provodio je ekspanzionističku politiku. Uz već spomenute darovnice osigurao je prevlast na Cotentin poluotokom nakon slamanja bretonskog otpora uz pomoć lokalnih Vikinga. Novi normanski vladar obnovio je kovanje novca u Rouenu, preuzeo upravu nad kraljevskim šumama i posjedima, no kad su skandinavski useljenici bili ugroženi od strane uzurpatora Riulfa pošao je u obračun s protivnicima poput njegova oca. Polagao je prava na titule grofa Rouena i kneza Bretanije, čime je htio legitimizirati feudalni i kršćanski karakter vlasti držeći se biblijskih načela vladanja. Podržavanjem obnove samostanskog života, posebice obnovom opatije u Jumiegesu postavio je temelje kneškog pokroviteljstva brojnim samostanima. Otprije oženjen Leutgardom od Vermandoisa, ušao je u igru podjele zemljišta preostale od karolinških vladara; dinastičke veze uplele su ga u franačku politiku više nego normansku što ga je na kraju stajalo života u atentatu tijekom pokušaja pomirenja s Flandrijom (Crouch, 2007, 10-14). Dolaskom njegova sina Richarda I. na njegovo mjesto 942. počinje novi period dublje kulturne i vjerske asimilacije Normana u franačko društvo. Njegova vladavina je značajna jer osim što je trajala pola stoljeća, pratila je obrasce razvoja koje su njegov otac i djed postavili ranije. Iako se vladajuća normanska elita prilagodila ulozi franačkih plemića, na početku Richardove vladavine kršćanstvo je još uvijek bila novost, skandinavskim jezicima se i dalje komuniciralo i dio Franačke što su kolonizirali tad se zvao Neustrija. Samo 50 godina kasnije i franački i skandinavski Normani govorili su francuski, svoju zemlju su zvali Normandija običajima kompletno nalik susjednima. Richard je držao do legitimiteta vlasti kralja, no morao je odrediti svoj položaj u feudalnom mozaiku Franačke jer za razliku od predaka on nije ovisio isključivo o vojnoj pratnji ili karizmi koliko o kraljevom pomazanju, stabilnosti i provođenju zakona. Kralj Luj IV. uz pomoć grofa Blois napao je Normandiju radi održavanja balansa moći budući da se on oženio sestrom Hugh Capeta, na što im on odgovara vikinškim

plaćenicima porazivši kasnijeg karolinškog kralja Lotara. Uz pomirenje s kraljem Lotarom njegov brak sa Kapetovićima se isplatio zato što je robertijanski knez naslijedio Lotara na prijestolju 987., osiguravši Normandiji najveći mogući utjecaj na kralja. Richard I. je naime bio politički najaktivniji u samoj Normandiji, gdje je nastojao izgraditi viši status i prestiž od svojih prethodnika na način da je dijelio titule grofova svojim mlađim sinovima i polubratu. Obiteljski članovi s feudalnim titulama mogli su osigurati trajni prijenos i stabilnost normanske vladajuće dinastije. Također je uz dodjele titula namjeravao sebi ostvariti poseban položaj među franačkom elitom odabravši titulu *markiza* 966., budući da je vladao graničnom pokrajinom te nadzirao više nižih grofova iz njegove obitelji. U svakom slučaju normanski vladar htio je suverenitet širi od grofovije Rouena u čemu je bio poprilično uspješan (Crouch, 2007, 16-19).

Primjeri vladavina Williama I. i Richarda I. pokazuje do koje mjere se vikinška kolonija preobrazila u novu državu unutar okvira franačkih kneževina. Za vrijeme Williama pobuna Riulfa dovela je do teških podjela između vladajuće, djelomice asimilirane dinastije sa skandinavskim useljenicima vičnima ratovanju. U ranom periodu normanske države vladari su trebali balansirati između prilagodbe franačkim kneževinama i održavanju veza sa domovinom na sjeveru. Normanski identitet nije bio isključivo skandinavski jer osim kulturne prilagodbe pridošlica, u Normandiji su već stoljećima živjeli Franci. Povodom ubojstva Williama I., napisana je poema posvećena preminulom Normanu gdje se ističe podvojena narav normanske vlasti – rouenski grof je postao miroljubivi zaštitnik kršćanstva, no istovremeno su ih Franci otvoreno prezirali kao i druge Vikinge koje su im prethodili. Richard I. imao je velikih unutarnjih i vanjskih problema kad je sjeo na prijestolje, no ratni savez Luja IV. i Huga Capeta nije potrajao poštedivši Normane sudbine prijašnjih kolonija. Od 960-ih Richard je vladao stabilnom državom baziranu na modelu kneževina u čiju se politiku odbio mješati. Narednih 30 godina proveo je u obnovi odnosa sa crkvom, posebice s pokušajem obnove samostana kod Fecampa uz pomoć opata Mayeula u čemu nije uspio zato što je kler dalje imao uvriježeno mišljenje o Normanima kao pljačkašima. Richardov brak sa danskom konkubinom Gunnor postavio je temelje moćnoj normanskoj aristokraciji u Normandiji povezavši dvije utjecajne obitelji iz Rouena i s Cotentina na način koji bračna veza sa Kapetovićima nije mogla ostvariti. Jedan od sinova iz drugog braka, Richard II. imenovan je normanskim prijestolonasljednikom. Usporedimo li stanje Normandije 942. s 996., franačka pokrajina naseljena Vikinzima transformirana je u kneževinu sa vlastitom valutom i aristokracijom asimiliranu u novo okruženje. Veze sa sjeverom nisu nikad prestale jer su

Vikinzi imali slobodan pristup rouenskoj luci gdje su prodavali robove na tržnici, a tome atestiraju normanske kovanice pronađene u Skandinaviji. Krajem 10. stoljeća Normani su prikazivali prilagodljivost i asimilaciju prema Engleskoj i Francima, no ostali su i dalje svjesni svojih nordijskih korijena (Harper-Bill i Van Houts, 2003, 25-28).

3.4. *More danico* i normansko plemstvo

Normanska je kultura kao što je već spomenuto imala skandinavske i franačke utjecaje na njen nastanak i razvoj. Jedan vrlo zanimljiv i važan aspekt kulture Normana bio je skandinavskog porijekla i utjecao je na daljnji razvoj dinastičkih veza između normanskih plemića. Druga žena normanskog grofa Richarda I. bila je konkubina Gunnor, koju je on prema predaji Roberta od Torignija susreo zahvaljujući slučajnim susretom s njenom sestrom Sainsfridom tijekom lova u šumi. Gunnor i Richard zajedno su imali šestero djece, a povod za ženidbu bila je njegova želja da mu sin Robert postane rouenski nadbiskup. Prema kanonu nije to mogao učiniti jer njegova majka nije bila udata za nikoga. Tek nakon što su ušli u kršćanski brak mogao je postaviti njega za nadbiskupa. Njene druge dvije sestre, Wevia i Duvelina, udane su za moćne normanske grofove Turulfa i Osberna, poput Gunnor imena skandinavskih korijena (Van Houts, 2000, 95-96).

Prema ovoj priči normanske žene igrale su veliku ulogu u Normandiji 10. stoljeća, no brakovi u koje su ulazili nisu bili u potpunosti kršćanski. Bračni odnosi su tada uglavnom sklapani između obitelji bračnog para, a očevi su vodili glavnu riječ u dogovoru i odabiru. Za bračni par međusobna obećanja nisu igrala nikakvu ulogu već su oni sklapani primarno radi poklanjanja zemljišta jedne i druge strane kao zajedničke darovnice. Bračni par se nije nalazio u isključivoj monogamiji budući da je normanski muškarac i prije braka mogao imati konkubine kojih se nisu lako odricali. Bogatstvo je omogućavalo plemićima veći izbor i selekciju konkubina unatoč službeno sklapanim crkvenim brakovima. Konkubine su smještane u zasebne domove gdje su odgajale i zbrinjavale djecu plemića. Ta djeca mogla su kasnije polagati pravo na prijestolje što je Richard II. i učinio nakon smrti svoga oca. Raniji vladari normandijske dinastije su bili sinovi konkubina, što je stvaralo prezir franačkih opata i kroničara prema starim Normanima. William od Jumiegesa taj običaj je nazvao *more danico*, „prema danskom običaju“ jer su konkubine smatrali vikinškim naslijeđem. Unatoč tim optužbama, normanski plemići i svećenici se nisu razlikovali od Franaka po tom pitanju jer je kralj Karlo Glupi također imao svoj harem. Stavovi prema izvanbračnoj djeci počinju se mijenjati tek u 11. stoljeću isključivanjem „kopiladi“ iz nasljeđa prijestolja ili zemljišta

(Crouch, 2007, 23-25). Rollo je prvi kojeg se spominje da je imao konkubinu zvanu Popa, kćer franačkog grofa koju je zarobio u Bayeuxu. Značajno za Popu je njeno franačko porijeklo i kršćanska vjeroispovijest, nešto što je uvelike pomoglo legitimizaciji vlasti Williama I. usprkos kasnijem „službenom“ braku sa Gislom. Njegov sin William I. slijedio je primjer svog oca jer je konkubina u pitanju također bila ratni plijen. Sprota je bila kršćanka i Bretonka koja je ponovo podarila nasljednike sramežljivom Normanu u stabilnom dinastičkom braku sa Leutgarde od Vermandois. Leutgarde za razliku od Sprote imala je karolinške pretke, no kako je brak bio bez djece presudio je u korist konkubinine djece u pravu na nasljeđe. Sprota se ponovo udala nakon Williamova ubojstva za Esperlenga, a njihove unuke po sinu Rodulfu i kćeri udale su se za najutjecajnije normanske plemiće. Richard I. ponovio je običaj svoga oca dinastičkim brakom izvan Normandije i traženjem vlastita zadovoljstva među konkubinama. Veliko izvanbračno potomstvo on je dao odgojiti i zbrinuti, a odnos s Gunnor započeo je tek nakon smrti Emme Capet. Osim osobnih ili intimnih potreba, brak s Gunnor imao je političku dimenziju budući da je njena obitelj na zapadu Normandije bila vrlo bogata i visokog statusa. Tim brakom nastojao je povećati svoju političku moć nauštrb normanskih rivala, ali može se reći da je konsolidacija zemlje i uprave imala veću ulogu. Gunnorin brat Arfast bio je začetnik moćne normanske loze Williama fitz Osberna. Iz braka s Gunnor Richard I. dobio je nasljednika Richarda II., nadbiskupa Roberta, grofa Maugera i druge sinove, svi odreda preci anglo-normanskih grofova i baruna. Richard je kćeri dao udati za susjedne vladare, među njima Emmu za engleske kraljeve Aethelreda II. i Knuta. Strateškim brakovima Normandijska dinastija pridobila je poštovanje od franačke aristokracije i diplomatsku potporu izvana, a na nižoj razini nove loze s položajima u feudalnoj i crkvenoj hijerarhiji (Crouch, 2007, 25-27).

IV. 11. STOLJEĆE

4.1. Dinastički sukobi, međuodnosi Rusije i Skandinavije i crkveni razvoj

Za Kijevsku Rusiju pokršćavanje ruske aristokracije i njenih varjaških pratitelja bila je velika prekretnica u daljnjem razvoju države. Vladimir Veliki nastavio je vladati stabilnom federacijom gradova sve do 1015. godine u do njegove smrti u Berestovu. Njegovo mjesto preuzeo je Svjatopolk, Jaropolkov sin budući da je Vladimirov sin Jaroslav tada je boravio u Novgorodu (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 124). Do početka 11. stoljeća vlast kijevskog velikog kneza još uvijek se oslanjala na bojare za savjetovanje i zakonodavstvo. On nije mogao djelovati samostalno jer su bojari jedino preko njega mogli ostvariti politički utjecaj i on je ovisio o njima u provođenju izvršne vlasti. Bojari su stoga bili esencijalni u pokršćavanju i izgradnji državnog zakona koje su Rurikidi na čelu namjeravali provesti. Zauzvrat, jačanjem sloja zemljoposjednika oni postaju utjecajni i važni suvladari te svoje bogatstvo iz trgovine sve više zamjenjuju poljoprivrednim prinosima. U toj međuovisnosti kijevski kneževi postupno gube na značaju nauštrb građanstva i bojara zemljoposjednika, no u doba Vladimira on je još uvijek vrhovni predstavnik aristokrata i državni vođa (Grekov, 1962, 300). Do tada prijenos moći u ruke novog kijevskog velikog kneza nije išao lako. Svjatopolka je Jaroslav vrlo brzo odlučio izazvati u borbu opsadom Kijeva, što je nakon višemjesečne blokade rezultiralo bitkom na obližnjim jezerima koju je Svjatopolk izgubio radi nepoznavanja terena. Jaroslav potom preuzima u Kijevu sve moći i ovlasti, na što Svjatopolk odgovara savezom s poljskim kraljem Boleslavom u protunapadu sa zapada. Nadjačani Jaroslav se povlači natrag u Novgorod i tamo uspjeva prikupiti izdašnu količinu *grivni* za primanje velike skupine varjaških plaćenika u službu. Nakon što se savez s Boleslavom raspao radi surove vladavine novog kneza, Jaroslav uspijeva preuzeti Kijev i 1019. je konačno porazio Svjatopolka i Pečenege na rijeci Alti, čime je sad bivši knez Kijeva izgubio sve saveznike i titulu (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 131-133).

Ovaj obrazac pobuna i građanskih ratova između članova Rurikida ustalio se tek u 2. polovici 10. stoljeća, no svoje korijene ima u načinu nasljeđivanja prema kojem su Rurikidi dolazili na prijestolje Kijeva te u podjeli vrhovne vlasti između više članova dinastije. Jaroslavu se nedugo nakon poraza Svjatopolka suprotstavio vlastiti brat Mstislav iz Černigova. Kao što su pretendenti svoje saveznike tražili među susjednim kraljevstvima ili stepskim nomadima, Jaroslav se odlučio na put preko Novgoroda na sjever, gdje je ponovo unajmio varjaške plaćenike pod vodstvom Haakona u pokušaju povezivanja sa skandinavskim

zemljama otkud su i potekli. U bitci 1024. Jaroslavu i varjaškim plaćenicima Mstislav uspješno nanosi poraz. Unatoč pobjedi, Mstislav ogorčen gubitkom vojnika zatraži primirje s Jaroslavom, na što se odazvao 2 godine kasnije s velikom vojnom pratnjom iz Novgoroda u Kijev, podijelivši vlast nad Kijevskom Rusijom na dva područja zapadno i istočno od Dnjepra 1026. Deset godina potrajala je dvojna vladavina Mstislava i Jaroslava dok Mstislav nije stradao u lovu. Jaroslav je konačno mogao vladati samostalno provevši naredne godine u sukobima s Pečenezima uz pomoć varjaških četa. Iako je pobjeđivao u ratovima, Jaroslav je svoj najveći utjecaj ostvario na dva načina – crkveni i edukacijski. Dao je osnovati mitropolitsku crkvu sv.Sofije, poticao osnivanje samostana i manastira, sakupljao velike količine knjiga za što je unovačio brojne strane crkvene pisare. Osim sponzoriranja skriptorija Jaroslav je također pisao knjige, poticao svježepokrštene zajednice da polaze u crkvu i da tamo steknu što veće znanje (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 134-138).

Usred ovih političkih promjena kršćanstvo Kijevske Rusije razvijalo se u pod utjecajem Bizanta, no unatoč poglavito pravoslavnoj doktrini, teologiji i liturgiji ruski vladari namjeravali su stvoriti zasebnu denominaciju te nadovezati se na brojne strane utjecaje ili na kulturne veze sa Skandinavijom koja je u doba učvršćivanja kršćanstva u Kijevskoj Rusiji također prolazila kroz sličan proces. Pokršćavanje se nije odvijalo kompletno u izolaciji jedne regije od druge. Naime u Skandinaviji su se očuvali kanonski tekstovi u Borgating zakoniku što se odnose na sakrament krštenja. Dijete se krstilo potapanjem u vodu i poslije bi se na nj ostavio krizmani znak, obrnutim redosljedom od zapadne liturgije u ovom slučaju iako je riječ o zakoniku čvrsto baziranom na latinskoj tradiciji. Uz to krštenje se nije vršilo u prisustvu svećenika već i putujući klerici, nerijetko iz samog Bizanta, mogli su vršiti sakrament. I u novgorodskim *Kirikovim upitima* vidi se obrnuti proces prenošenja elemenata irskog kršćanstva u pravoslavnu liturgiju što znači da je dolazilo do određene kulturne razmjene. Uz kanonske tekstove međusobni utjecaj se iskazuje kultom svetaca. Najpopularniji sveci u obje tradicije kršćanstva imale su blisku povezanost s kraljevima i dinastijama Skandinavije i Rusije jer su oni bili njihovi zaštitnici. Najbolje to pokazuju kultovi sv. Klementa i sv.Nikole. Sv.Klementa su u istom vremenskom periodu promovirali Vladimir Veliki, Olaf Tryggvason te Knut Veliki. Novoosnovane crkve u Oslu i Trondheimu te Desjatnaja crkva u Kijevu su bile posvećene upravo sv.Klementu na koju su varjaški ratnici putujući niz Dnjepr sa sjevera sigurno nailazili. Štovanje sv.Nikole osobito je bilo popularno u Engleskoj, Normandiji i Rusiji 11. stoljeća. Prenosjenje Nikolinih relikvija u Bari obilježavalo se u Novgorodu daleko od središta kulta štovanja blagdana, Oslo i Trondheim

stoljeće kasnije ponovo dobivaju crkve, ovaj put posvećene sv. Nikoli. Najvjerojatnije su crkve građene radi dinastičkih brakova sklapanih koncem 11.stoljeća. Crkva sv.Nikole u Sigtuni, Švedskoj građena početkom 12.stoljeća taj proces dovodi u arhitekturu budući da je crkva građena u bizantskom stilu. Zadnji konkretan dokaz skandinavsko-ruskih vjerskih međuuotjecaja su kršćanske ogrlice, „skandinavskog stila“ proizvedene u Kijevu ili drugim ruskim gradovima, pokazujući time da je postojala određena vjerska povezanosti između dva naroda (Garipzanov, 2011, 25-29). Osim vjerskih poveznica varjaški trgovci i iseljenici iz Skandinavije sa sobom su ponijeli konvencije imenovanja. Imena kojima su se koristili Rurikidi i drugi ruski stanovnici u početku su bila slavenizirana poganska imena ili pak germanskog porijekla tek kasnije zamijenivši ih kršćanskim imenima. Poganska imena vezivala su obitelji za njihovu povijest, na što su vladajući Rurikidi obraćali pozornost zato što se identitet dinastije bazirao na njima, kao i odabir dinastičkih veza, vjeroispovijest vladara i sl. Za razliku od konzervativnog imenovanja u Skandinaviji koja su se očuvala i nakon pokršćavanja, u Rusiji su se prilagodila lokalnim kulturama. Imena su se uglavnom ponavljala u muškoj liniji, a novorođenče bi najčešće nazvali po preminulom pretku. Za razliku od muškaraca, žene i kćeri su bile podložnije stranim utjecajima radi diplomatskih razloga i time bi širili korpus imena dinastije. U Rusiji i Skandinaviji koristio se sistem višestrukih imena, najčešće dvostruko sekularno i kršćansko ime, a ta konvencija imala je svoje sljedbenike među Česima i Mađarima (Uspenskij, 2011, 108-110).

Crkva Kijevske Rusije kao i one u bilo kojoj drugoj kraljevini nisu bile državna tj. nacionalna institucija. Već u doba kasne antike kršćanski teolozi poput Augustina smatrali su da kršćani trebaju činiti jedan narod kojemu pripada svaki vjernik, neovisno o statusu i porijeklu. Na bazi tih doktrina cijeli srednji vijek papa je opravdavao svoj legitimitet iznad sekularnih vladara. Iako se Kijevska Rusija našla najviše pod utjecajem Bizantskog Carstva, nije primijenila bizantsko jedinstvo sekularne i vjerske vlasti u instituciji cara i patrijarha. Bizantski carevi smatrali su sebe zaštitnicima jedinstvenog (istočnog) kršćanskog svijeta. U kontrastu sa Kijevskom Rusijom, tamo je postojala konkretna ideja narodne crkve izuzete od dominacije Bizanta jer je vezivno tkivo ruske vjerske zajednice bio jedan jezik i zasebno kulturno područje. Rurikidi su svjesno radili na tome da njihova crkva bude izuzeta od bizantskog utjecaja (Raffensperger, 2012, 175-177). U razvoju nacionalne, neovisne crkve u Kijevskoj Rusiji postalo je važno imati vlastita svetišta, crkve i relikvije. Kneževi su obraćali pozornost ne samo na potrebe vjernika, nego i da novosagrađene crkve budu vjerska središta, osmišljena prema okviru onih u Carigradu. Zlatna Vrata Kijeva samo su jedan od primjera

preuzimanja bizantske arhitekture u namjeri podizanja kijevskog prestiža, što je Adam iz Bremena zabilježio usporedivši veličanstva oba grada kao odvojenih vjerskih središta Bizanta i Rusije, sa zasebnim patrijaršijama. Najzaslužniji kijevski vladar za odvajanje ruske crkve od bizantske bio je Jaroslav Mudri, osobito kada je 1051. postavio Ilariona za prvog kijevskog metropolita ruskog porijekla što Bizantu nikako nije odgovaralo radi vlastitih ambicija (Raffensperger, 2012, 183-184). Metropolit ili nadbiskup je na vrhu crkvene hijerarhije u novopokrštenim državama. Među prvim metropolitima Kijevske Rusije postavljene još 1030-ih ubrajaju se Ivan ili Teopempt, pri čemu je raniji metropolit Ivan prema spisima Thietmara držao titulu od 1008. do 1033. Budući da je tada na prijestolju Kijeva još bio Vladimir Veliki, moguće je da su prvi metropoliti bili Grci iz Kersona, među njima i čelnik prve kijevske crkve Anastazije. Iako su prvi ruski crkveni poglavari sigurno bili stranci poslani iz Carigrada, Vladimir te kasnije Jaroslav sami su donosili odluke o postavljanju raznih biskupa. U ruskoj crkvenoj hijerarhiji Bizant je odlučio proširiti svoj utjecaj – rani kijevski metropoliti su stoga govorili grčki suprotno staroslavenskom, dovevši time sami sebe do izolacije od ruskih vjernika. Osim problema jezika, bizantski metropoliti i svećenici u Rusiji imali su dvostruke lojalnosti, onu prema sekularnom vladaru/crkvenoj hijerarhiji i prema matici zemlji. Unatoč činjenici da je mitropolija u Kijevu sigurno postojala od 1039. s Grcima na čelu, ona nije uvijek imala metropolita na čelu i njihovi mandati bili su kratki. Proces zamjene jednog s drugim bizantskim metropolitom mogao je potrajati godinama. U tom vakuumu moći kijevski veliki knez vodio bi glavnu riječ o crkvenim poslovima što je Jaroslav Mudri iskoristio za imenovanje Ilariona metropolitom (Raffensperger, 2012, 171-173). Kijevski metropoliti iz Bizanta nisu uspjeli spriječiti Rurikide u sklapanju dinastičkih brakova sa princezama katoličke vjeroispovijesti, tako da je njihov utjecaj često bio podložan promjenjivim uvjetima i ne može ih se smatrati produženom rukom Bizanta. Kao stranci postavljeni na položaj od strane sile, Rurikidi nisu mogli dopustiti monopol grčkih metropolita. U 2. polovici 11. stoljeća čak tri metropolita su se istovremeno nalazila u Rusiji – u Kijevu, Černigovu i Perjeslavu, tri najznačajnija i najmoćnija grada Kijevske Rusije te ujedno i politička središta trijumvira nakon smrti Jaroslava Mudrog. Za to vrijeme osobito se istaknuo metropolit Perjeslava Efraim zbog podizanja novih crkvi, objedinjavanja ostalih mitropolija i udaljavanja od Bizanta u diplomaciji. Ruski kneževi i bojari nastojali su svoju crkvu što više osamostaliti pri čemu je veći broj metropolita itekako bio koristan (Raffensperger, 2012, 174-175).

4.2. Trijumvirat, opadanje kijevske moći i kontakti sa zapadom

Dinastija Rurikida se do kraja vladavine Jaroslava Mudrog drastično povećala u broju svojih članova. S jedne strane omogućilo je Kijevskoj Rusiji da se blisko poveže u saveze s brojnim europskim zemljama, no s druge strane to je posadilo sjeme fragmenatcije ruske države na manje kneževine, svake pod vlašću ogranaka vladajuće dinastije. Jaroslav Mudri vladao je gotovo pola stoljeća i nakon smrti 1054. ostavio je prostranu zemlju svojim sinovima na upravu, upozorivši ih prije svega na međusobnu suradnju i miroljubivost. Najstariji sin Izjaslav dobio je prijestolnicu Kijev, Svjatoslav II. Černigov, Vsevolod Perjeslavl, Igor Vladimir i Vjačeslav Smolensk, s time da je Izjaslav imao pravo intervenirati u slučaj rata između braće kao pomiritelj. 1057. Vjačeslav umire i Smolensk preuzima Igor; tri godine kasnije slijedi Igorova smrt, ostavivši time troje braće. Do 1065. braća su uglavnom surađivala u borbama protiv vanjskih protivnika poput turkmenskih nomada, međutim prvi povod sukobu bile su bune Vseslava i Rostislava, Jaroslavova unuka. Rostislav doživljava neslavan kraj 1066. nakon što ga je otrovao grčki poslanik. 1067. sva tri sina Jaroslava udružuju se protiv Vseslava od Polotska u Novgorodu. Njihove vojske sukobile su se kod Minska usred zime, porazili ga i konačno zarobili. 1068. bila je odlučujuća za njihovu dotadašnju suradnju jer do tad su većinom odnosili pobjede u ratovima. No te godine dogodio se sukob s Kumancima na rijeci Alti (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 143-146). Poraz je bio katastrofa za braću, jer su građani Kijeva zbog odbijanja Izjaslava da pomogne bratu Vsevolodu u obrani grada od nomadskih napadača. Razjareni pobunjenici oslobodili su Vseslava iz zatvora, natjeravši Izjaslava i Vsevoloda u bijeg. Svjatoslav II. potom je sakupio više ljudi i uništio kumansku vojsku. Izjaslav se povukao kod kneza Boleslava u Poljsku i uz pomoć njegove vojske 1069. napreduje prema Kijevu. Vseslav napušta kijevske postrojbe i oni zatraže da se sva braća sastanu Kijevu radi primirja gdje je Izjaslav ponovo ustoličen za kijevskog velikog kneza (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 148-150). 1073. trijumvirat između Izjaslava, Svjatoslava II. i Vsevoloda se potpuno raspada povodom svađe i protjerivanja Izjaslava iz Kijeva pod naredbom Svjatoslava II. Izjaslav nije otišao praznih ruku budući da je imao jakog saveznika u Poljskoj, no umjesto da je velikom svotom novca unajmio plaćenike njega su Poljaci opljačkali, ostavši bez saveznika (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 155).

Izjaslav traži saveznika u osobi prema kojoj prijašnji ruski vladari ne bi ni pomišljali slati pozive za pomoć – papi. Izjaslav dok se nalazio u Njemačkoj šalje sina Jaropolka u Rim na pregovore. Ovaj politički potez imao je vrlo bitne implikacije za kasniju vanjsku politiku

Kijevske Rusije iz dva razloga – pravoslavni vladar se obratio vrhovnom poglavaru katoličke crkve i to čini u doba kad su papa Grgur VII. i sveti rimski car Henrik IV. u sukobu, što znači da je pravoslavni knez Kijeva direktno utjecao na dvije najmoćnije osobe Europe da podupru njegovo pravo na kijevsko prijestolje. 1075. Grgur VII. i Izjaslav dolaze do dogovora gdje Izjaslav papi priznaje *fidelitasi* traži Kijevsku Rusiju kao dar od sv. Petra dok u drugom pismu papa naređuje poljskom kralju Boleslavu da vrati Izjaslavu ukradeni novac. Povodom sklopljenog dogovora Izjaslav se vraća u Poljsku gdje su Papini legati poslani uz Izjaslava okrunili Boleslava II. za kralja s krunom iz Rima. Papa je uz pomoć Izjaslava vodio proaktivnu politiku dijeljenja kruna i time stjecao saveznike bez puno ulaganja, osobito u doba neslaganja sa njemačkim carem. Iako se dogodio crkveni raskol 1054., na političkom planu nije se puno promijenilo. Za razliku od liturgijskih razlika, Rurikidi su već stoljeće primali papinske delegate i bili su spremni surađivati sa Svetom Stolicom ako je to značilo slabljenje bizantskog pravoslavnog monopola u Rusiji pomoću metropolita. Ruska politička elita se vrlo rijetko obraćala bizantskoj za političku ili vjersku potporu usprkos početnom utjecaju Bizanta u periodu pokršćavanja zato jer su vjerovali da ih suradnja sa zapadnom crkvom može zbližiti drugim kršćanima. Izjaslav ponovo dolazi na vlast u Kijevu u kratkom periodu 1077-8. kada pogiba u bitci. Posmrtna reputacija Izjaslava u pravoslavnoj crkvi je specifična jer je jedini dobio Papino pokriće, dvaput bježao u Poljsku, uspoređen sa sv. Petrom u Pateriku kijevsko-pečerske lavre. Već usporedba kijevskog kneza sa sv. Petrom u spisu ukazivala je na vezu s papinstvom i dovoljan je dokaz kompleksnih odnosa Kijevske Rusije prema religiji i pragmatičnoj politici (Raffensperger, 2012, 166-169).

Nakon pogibije Izjaslava 1078. i smrti Svjatoslava II. u Kijevu godinu ranije, na kijevskom prijestolju preostao je jedini preživjeli trijumvir Vsevolod. Vsevolod je svoje godine na vlasti u Kijevu proveo prvo u stalnim borbama s kumanskim i turkmenskim nomadima ili s drugim rurikidskim takmacima za vlast poput Jaropolka Izjaslaviča, sina Izjaslava. U tim borbama najveći doprinos imao je Vladimir II. Monomah, koji je ratovao umjesto svoga oca i dobivao bitke za njega. U pitanju je bilo nadmetanje između gradova Černigova i Vladimira, oba pod upravom Vladimira II. i Jaropolka. Jaropolk je 1085. protjeran u Poljsku nakon napada na Vsevoloda u Kijevu da bi se samo godinu dana kasnije vratio nazad u Vladimir i pomirio se s bratićem Vladimirom. Mirna situacija nije dugo potrajala budući da je ubijen u zasjedi isplanirane od Rurika iz Perjeslava (Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 167-169). Kasnije godine Vsevolodove vladavine nisu obilježili neki značajniji događaji i njoj dolazi kraj njegovom smrću 1093., time okončavši period dominacije sinova Jaroslava Mudrog. Vladimir

II. Monomah odbio je preuzeti vlast radi primata djece Izjaslava, pozvavši njegova sina Svjatopolka iz Turova u Kijev da preuzme vlast. Kumani su ponovo napali Kijevsku Rusiju, prisilivši time Vladimira, Svjatopolka te Vladimirova brata Rostislava na vojnu suradnju. U bitci na rijeci Stugni Rusima je nanesen težak poraz, tim više jer Rostislav nije dočekao kraj bitke. 2 mjeseca kasnije Svjatopolku je podnio još jedan težak poraz od Kumana nakon opsade i pljačke Torčeska Cross i Sherbowitz – Wetzor, 1953, 174-177).

Tako je započela neslavna vladavina Svjatopolka II. na čijem je dvoru bio Nestor, autor *Primarne Kronike*. Dok je u istočnoj Europe trajao proces mrvljenja centralne vlasti Kijeva, Normani su u 11. stoljeću doživjeli vrhunac svoje moći pomoću agresivne i oportunističke vojne ekspanzije na Britansko otočje, jug Italije i Siciliju te koncem stoljeća i Levant. Naredni dio poglavlja bavit će se normanskim osvajanjem Engleske te paralelnim razvojem crkve i zaokretima u vanjskoj politici.

4.3. Uplitanje u anglo-skandinavske sukobe, društveno uređenje i crkvena obnova

Normani u prijelazu iz 10. u 11. Stoljeće doživljavaju određenu krizu identiteta pod novim knezom Normandije Richardom II. On nije htio da se Normandija vidi kao puka pokrajina već kao kršćanski uzor drugima. Svoje je pretke dao predstaviti kao miroljubive zakonodavce asimilirane u franački način života, no činjenica je da se u doba vlasti Richarda II. postupno gubi vrlo bliska povezanost sa Francima. 980/990-ih dolazi do pojačanog djelovanja vikinških bandi koje su svoje utočište ili glavno tržište za robove pronalazili upravo u Normandiji. Starinske veze sa Skandinavijom odigrale su manju ulogu u tome. Još ranije je Richard I. unajmljivao vikinške plaćenike u svoju službu. Richard I. je zato morao sklapati posebne ugovore s engleskim kraljem da se neće uplitati u unutarnju englesku politiku prema skandinavskim useljenicima ili vikinškim napadima. Od 997. do 1000. Vikinška vojska provodila je sustavno pljačkanje engleskih gradova i svoje sklonište našla je u Normandiji. Da bi se Normani bolje povezali s Engleskom u obrani protiv napada, Aethelred je pristao na dinastički brak sa Emmom, Richardovom sestrom u namjeri da odbiju pristajanje Vikinga u Normandiji i da održe mir. Kralj Aethelred nije održao svoj dio pogodbe jer je danski kralj Swein Rašljobradi odlučio uzvratiti udarac za masakr anglo-danskih kolonista. Za razliku od prethodnih osvajača, Swein je bio kršćanin što mu je davalo određenu autonomiju (Crouch, 2007, 32-34). Doduše normanski knez Richard nije bio spreman s vlastitom mornaricom blokirati pristup danskim napadačima Engleskoj iako je imao prilika. Do 1013. Odnosi između Danske i Normandije su dovedeni do razine vojnog saveza između Sweina i Richarda

budući da je Richard II. dopustio Dancima korištenje rouenske luke i tržnice za trgovinu robljem. Obje strane zaklele su se na poštivanje mira, prepustivši Danskoj da osvoje Englesku. Uostalom, još jedna posljedica bio je bijeg anglo-normanskih rođaka i Emme u Normandiju. Svo to vrijeme Normani nisu mogli ignorirati utjecaj sjevernih vladara na njihove političke poteze jer su engleski i skandinavski kraljevi promatrali Normandiju kao dijelom sjevernog svijeta, ne južnog i franačkog. Bilo kakvo zatvaranje luka dovelo bi do strašnih posljedica što je najvjerojatnije i natjeralo normansko plemstvo na usku suradnju s Vikinzima. Zbog prisilnih uvjeta što su Normane pogurali prema sjeveru, Richard i njegovi nasljednici sve manje su se počeli smatrati franačkim knezovima i htjeli su nadići svoje kontinentalne susjede (Crouch, 2007, 34-35). Richard I. se uglavnom povukao iz franačkih lokalnih prepirki. Njegov sin se borio kao franački konjanik, no nije se borio kao bezumni ratnik i vješto se koristio diplomacijom kad je to bilo moguće. U slučaju Bretanje i Blois-Chartresa osigurao je južne i zapadne granice Normandije. Bijeg Emme u Normandiju sa sinovima Aethelreda doveo ih je na normanski dvor, dobro upoznavši se s običajima kroz odrastanje. Ta veza sa engleskom kraljevskom obitelji, čak i u doba danske vlasti pod Knutom i Emminom udajom za novog kralja, predkazala je raspad odnosa sa Skandinavijom. Skandinavski element ionako nikad nije u potpunosti zamijenio franačko nasljeđe u Normandiji zato jer se malobrojna normanska elita odlučno asimilirala u franački politički sustav. (Harper-Bill i Van Houts, 2003, 29).

Kronike otvoreno govore o organizaciji vlasti u kneževini kao bilo kojoj drugoj u Francuskoj. Velik broj spisa što potvrđuje franačke osnove normanskog društvenog uređenja veže se za intenzivno pokroviteljstvo prema izgradnji novih ili obnovi starih samostana. Normandija je bila podijeljena na tradicionalne *page* pod upravom *vikonta*, a sam naziv titule naznačuje podređenost prijašnjem karolinškom sustavu. Normanski vikonti postali su začetnici normanskih aristokratskih obitelji. Richard II. je u tražio legitimitet za vlasti nad drugima zbog božanske privole prema Normanima da vladaju drugima. Dvorjanima je dodjeljivao feudalne titule ljudima raznih zanimanja. Nasljednici Richard III. i Robert upotrebljavali su prestižnije titule poput *senešala* ili drugih visokih činovnika (Crouch, 2007, 37-38). Do problema je došlo 1026. kada je Richard II. preminuo, ostavljajući sina Richarda III. i Roberta da se međusobno sukobljavaju, normanska aristokracija već je bila formirana. Dudo od Quentina, normanski ljetopisac, pisao je u to doba o veleposjednicima bliskima normanskom knezu radi pokrića i provođenja zakona. Proces formiranja normanskog plemstva do dan danas nije u potpunosti rekonstruiran budući da su velikim dijelom kronike

rane Normandije pisane u burovitom periodu vikinških, flandrijskih ili franačkih intervencija u Normandiji. Isto tako trebalo je vremena da se vikinške porodice akulturiraju u franačku sredinu i dobiju prava na posjede zemlje. Do početka 11. stoljeća normanski su plemići odano služili normanskom knezu umjesto da se takmiče s vladajućom dinastijom – imali su veću korist od stalnih prihoda sa zemlje i legitimitet na osnovu karolinških normi (Crouch, 2007, 41-42). Primjer formiranja jedne normanske aristokratske obitelji je ona od Humphreya. Prije osvajanja Engleske, oni su imali zemlje na Pont Audermeru na estuariju Seine. Njegov otac zvao se Turulf i djed Torf, oba imena skandinavskog porijekla što znači da je pripadao izvornim doseljenicima oko Rouena. Bio je među prvim plemićima koji je dao obnoviti karolinški samostan razoren stoljeće prije, u kontrastu s njegovim precima koji su je razorili. Iako je imao svoje zemlje, Richard II. ovisio je o političkoj i vojnoj podršci vjerne skupine plemića-ratnika i zauzvrat oni bi mu pružili pojačanu kontrolu nad kneževinom i vojnu premoć na polju. U svrhu uspostave feudalne hijerarhije i Normani su morali imati obrede subordinacije, ili u suprotnom knez je mogao nagraditi ratnika sa vrijednim komadom vojne opreme. Normanski vitezovi ili *milesi* svoje posjede su davali sinovima u nasljedstvo, bile one crkvena lena ili sekularna. Normanski knez i njegovi vitezovi su do 11. stoljeća usvojili franački način ratovanja, s dominacijom konjice na bojnopolju. Osim toga, status viteza omogućio je plemićima zasebnu vojnu ulogu i obuku odgovarajuću njihovom društvenom statusu. Normanskih konjanici uvelike su oblikovali srednjovjekovni ideal viteštva. Za kneza viteštvo je moglo biti dvosjekli mač – za jakog bi se borili radi dobivanja povlastica, no slabi kneževi morali su se suočiti s velikim podjelama između obitelji (Crouch, 2007, 43-45).

U Normandiji 11. stoljeća crkva je doživjela ponovni uzlet pod pokroviteljstvom normandijske dinastije. Nakon gotovo cijelog stoljeća stagnacije, napuštanja samostana i selidbi, Normani su se u međuvremenu dovoljno akulturirali i asimilirali u franačku zajednicu te posljedično više nisu promatrali crkvu kao osporavatelja legitimiteta normanske elite, već kao korisnog saveznika. Hagiografi su počeli uvrštavati biografije normanskih kneževa u djela o životima svetaca, do te mjere da su pisali o čudima u njihovom prisustvu. Božja milost i volja ubrzo su postali jedan od glavnih oslonaca legitimnosti normanske uprave. Samostani i opatije su uz poticanje obnove sekularno-klerikalnih odnosa pomogli u gospodarskom uzdizanju Normandije. Samostanski posjedi darovani od strane kneza su uglavnom bili posjedi nekadašnjih samostana prije naseljavanja Skandinavaca na sjeveru Francuske. U tom procesu crkveni posjedi došli su u ruke normanskih aristokrata, no brz oporavak crkve u 11. stoljeću ukazuje na kontinuitet crkvenog života prije kolonizacije. Granice posjeda ostale su

nepromijenjene u odnosu na ranije. Normani su održali lokalne institucije jer su ovisile o ljudima koji su je obrađivali, tim više jer je stanovništvo ostalo uglavnom franačko (Potts, 1997, 37-38). Privatna lica i normanski knez najviše su doprinijeli darovnicama za samostane, sa sve većom tendencijom darivanja od strane pojedinaca prema kraju stoljeća. Za razliku od privatnih darovnica, kneževske su bile sigurnije. Njegovi darovi su bili prestižniji i mnogi dužnosnici prisustvovali bi proglašavanja povelja potvrđena od najviših crkvenih lica. Uostalom bilo koji prekršaj povelje knez je kažnjavao hitro i oštro, ponajprije jer bi nepoštivanje povelja dovelo do gubitka puzdanja u kneževu vlast. Iz ovoga razloga mnogi skriptoriji su običavali upisivati privatne donacije u knjige kao kneževske (Potts, 1997, 42). Kneževske opatije su u svojim poveljama osim zemljišta dobivale i pravo na održavanje sajмова i tržnica, prisutno najranije u povelji iz 9. stoljeća. Normanske samostane su feudalci izvan Normandije izuzimali od plaćanja unutarnjih carina ili cestarina prilikom prometovanja njihovim krajevima (Potts, 1997, 44). Uz zemljišta normanski opati primali bi od laika javne crkve, najčešće od određenih župa što je uz primanje desetina od stanovnika unutar župe donosilo novčani dobitak. Samostani su mogli prerasti u manastire s brojnim posjedima daleko izvan Normandije čije bi posjede nadzirali ili dodatno proširivali njihovi monasi. Prije osvajanja Engleske samostani su pridobili brojne razne oblike posjeda koje su opatije mogle prenositi darovnicama, prodajom, razmjenom ili hipotekom, iako su ti dogovori često bili podložni promjenama jer se pojam zemljišnog posjeda u tadašnjim poveljama uvelike razlikuje od današnjeg poimanja. Unatoč tomu monasi su aktivno sudjelovali u preuzimanju zemljišta bilo da su si samostani povratili protekle posjede ili proširivanjem otkupom novih (Potts, 1997, 46-47). Laici su mogli imati brojne povode za darivanje zemljišta monasima. Jedan od njih je privilegij, *societatem*, koji bi donator dobio od samostana, npr. spomenom donatora u molitvama i djelovanjem u njihovo ime prema Bogu. Mogli su zatražiti da se određeni činovi darivanja prema siromašnima također učine u njihovo ime i s time su monasi mogli kombinirati duhovnu i društvenu funkciju crkve. Darovnice su samostani primali od donatora na samrti, bilo radi podrške ili bi u slučaju ozdravljenja donatori ulazili u samostansku službu. Neki donatori su unaprijed pripremali ugovore prije smrti radi primanja posmrtnog *societate* od monaha u namjeri duhovnog benefita ili izbjegavanja plaćanja cijene. Obitelji bi slale svoju djecu u samostane u tzv. ulaznim darovnicama, pritom plativši za njih određenim darovima zemljišnih posjeda. Vitezovi u povratku iz hodočašća i ratova mogli su učiniti isto ulaskom u crkvenu službu (Potts, 1997, 48-52).

4.4. Vladavina Williama II., osvajanje Engleske i njegove posljedice

Richard II. umro je 1026. nakon duge vladavine, ostavivši za sobom brojno potomstvo. Oženio se dva puta sa Judith i Papiom, no imao je i izvanbračne sinove. S Judith je dobio dva sina, Richarda III. koji ga je naslijedio i vladao jedva godinu dana i Roberta Veličanstvenog koji se održao na prijestolju dulje vremena, ali čiji je nasljednik bio izvanbračno dijete. Taj sin Roberta i Herleve zvao se William poput Rollova sina. Rivalstvo između Roberta i Richarda III. navelo je Richarda II. na podjelu autoriteta, dodijelivši njihovom polubratu Malgeru titulu rouenskog nadbiskupa. Njegov brat William od Arquesa kasnije je došao u okršaj s Robertom budući da je on predviđao ostaviti normansko prijestolje „kopiletu“ Williamu. Bilo koji polubrat po istom ocu predstavljao je prijetnju (Van Houts, 2000, 57). Robertova vladavina bila je unatoč nadimku bila burovita – protjerao je ujaka nadbiskupa iz Normandije i pod pritiskom Francuske bio prisiljen vratiti ga. Ratovao je bezuspješno s Bretanjom i južnim pokrajinama i gotovo da je uspio izvesti invaziju na Englesku da bi vratio Emminu djecu Edwarda i Alfreda na prijestolje. Poslije tog fijaska otišao je na hodočašće u Svetu zemlju 1035. s kojeg se nikad nije vratio. Ostavio je u Normandiji izvanbračnog sina naznačenog kao nasljednika. William II. došao je na vlast kao dječak s upitnim legitimitetom, čiju će vladavinu obilježiti riskantni potezi. Njegove najbliže suradnike i učitelje su ubili brojni pobunjenici. 1046.-47. rođak Guy od Burgundije pokušao je svrgnuti Williama u čemu ga je spriječio francuski kralj Henrik I. Pet godina poslije isti kralj je podupro normanske magnate u pobuni protiv Williama. Normane je dodatno ugrožavala grofovija Anjou pod Geoffreyem Martelom u savezu s francuskom krunom. Normani se više nikad nisu okretali jugu u vanjskoj politici već su svoje ambicije preusmjerili ka Engleskoj i time je Normandija postala suparnik/rival s francuskom krunom. U tom savezu našli su se njegovi ujaci William i Mauger, ali dvije godine kasnije (1054.) u bitci kod Mortemera savez su Normani porazili, rezultirajući ostavkom rouenskog nadbiskupa i bijegom Williama od Arquesa. Tri godine poslije anžuvinski grof i francuski kralj ponovo napadaju Normandiju što završava porazom kod Varavillea. Ratno stanje nastavilo se do kraja desetljeća uz granicu sve do smrti kralja Henrika I. Williamu je smrt kralja pružila priliku budući da je već deset godina bio suprug Matilde, kćeri Baldwina od Flandrije i regentom novog kralja Filipa. Anžuvinci su se našli u građanskom ratu nakon smrti grofa Geoffreya. Uspješan savez s Fladrijom i Francuskom te suzbijanje pobuna značilo je da je do 1066. obogatio vazale ratnim plijenom, dobio velik prestiž i imao moćnu vojsku na raspolaganju prije napada na Englesku (Harper-Bill i Van Houts, 2003, 31-33).

Invazija Normana na Englesku 1066. bila je velika prekretnica u povijesti Francuske i Britanije. U Engleskoj je od te godine po prvi put zavladała strana dinastija sa sjevera Francuske. Međutim, Anglosasi i Normani drugačije su sagledavali razvoj događaja i posljedice napada na Normandiju, što je vidljivo iz primarnih izvora o tim događajima. Normani su imali kompletno drugačiju događaja, gdje je njihov kroničari William od Jumiegesa prikazao osvajanje kao opravdan čin. Orderic Vitalis kasnije je nadopunio tekst i smanjio pro-normansku pristranost. Normanska verzija događaja nam govori da je engleski kralj Edward slao nadbiskupa Canterburya normanskom knezu. Grof Harold Godwinson odlučio je prisegnuti Williamu na službu, otplovivši za Normandiju gdje biva zatvoren neko vrijeme prije nego je pušten pod uvjetom predaje kćeri Adelize Normanima. Edward umire početkom 1066. na što Harold odgovara preuzimanjem krune, prekršivši uvjet službe i podrške normanskom vladaru i protivno savjetu dvorskih službenika. Grof Tostig, kraljev brat, protjeran je iz Engleske i zatim se obraća norveškom kralju Haraldu Hardradi za pomoć. Dok se knez William iskrcavao sa svojim vojnicima na jugu Engleske preko La Manchea, odvijala se bitka na sjeveru Engleske protiv grofa Tostiga i Haralda Hardrade, gdje je engleski kralj odnio pobjedu; Tostig i Harald su poginuli u bitci. Harold nije imao mnogo vremena i pojurio je s vojskom prema jugu Engleske, oglušivši se na savjete svojih podanika. Bitka kod Hastingsa 14. listopada 1066. potrajala je skoro čitav dan bez puno napretka s normanske strane sve dok kralj Harold nije poginuo tokom juriša na normanske konjanike. Engleska vojska povukla se i raspršila nakon bitke, na što su William i normanski vojnici odgovorili kampanjom pljačke i paleža na putu prema Londonu. Londonci su pružili kratak i uzaludan otpor prije predaje zarobljenika i ratnog plijena Williamu. Na Božić knez William II. okrunjen je za engleskog kralja s punom potporom magnata i grofova Normandije i Engleske. Kod Hastingsa je u spomen bitke kasnije dao osnovati samostan gdje su monasi trebali odati počast poginulima s obje strane (Van Houts, 2000, 113-117).

Anglosaski kroničari drugačije su gledali na tu povijesnu prekretnicu u njihovom kraljevstvu. U Anglosaskoj Kronici postoji više interpretacija događaja s obzirom da su kroničari pisali o normanskoj invaziji desetljećima ili čak cijelo stoljeće nakon bitke. U jednoj od kasnijih verzija obuhvaćeni su svi događaji za razliku od ranijih u kojima se više pisalo o sukobu Harolda i Tostiga nego o normanskoj ulozi u utrci za prijestolje. Kronika govori da je kralj Edward umro na blagdan Tri Kralja 1066., pri čemu ga je naslijedio Harold u vrlo turbulentnoj i kratkoj vladavini Engleskom. Na proljeće grof Tostig se pojavljuje na otoku Wight čiju flotu kralj Harold pobjeđuje u kratkoj bitci te potom osnažuje vojsku i flotu u

iščekivanju potencijalne normanske invazije. Tostig se ponovo pojavljuje na rijeci Humber pod vodstvom kralja Haralda Hardrade. Došavši do York, Harold odlučno napada Haralda i Tostiga kod Stamford Bridgea, gdje odnosi pobjedu nad poginulim bratom i norveškim kraljem, njihovi vojnici u paničnom bijegu prema moru. Preostali vođe norveške flote obavezali su se na održavanje mira s Engleskom. Međutim, William se iskrcava kod Pevenseyja na jugu, gdje ga normanski knez napada iz zasjede kod Hastingsa. Teški gubici u ljudstvu nanесeni su na objema stranama, no kralj Harold zajedno s grofovima Leofwineom i Gyrthom gubi svoj život. Nadbiskup Londona Ealdred i drugi stanovnici htjeli su princa Edgara za novoga kralja dok je William čekao kod Hastingsa kraljeve poslanike. Ne pojavivši se, William otpočinje nasilno napredovanje vojske do Berkhamsteda gdje se susreće s nadbiskupom i princem Edgarom. Svi su se podčinili Williamu iz nužnosti nakon velike štete nanesen okolnim naseljima. Nadbiskup je primio Williama u Westminster gdje ga na Božić proglašava kraljem Engleske, gdje se William zakleo vladati pravedno kao i anglosaski kraljevi prije njega. Prvo što je učinio kao kralj za razliku od normanskog narativa je prikupljanje visokih poreza, odvlačenje nadbiskupa, princa i drugih grofova na dvor u Normandiju i prepuštanje uprave nad Engleskom svojim najbližim suradnicima poput William fitz Osberna. Novi kralj se vratio tek godinu kasnije, kad je izgorila crkva u Canterburyu. Velšani su otpočeli s jačim napadima na Englesku na što kralj William odgovara represijom, porezima, opsadom Exetera gdje gubi puno vojnika i osvaja grad pomoću izdajnika među pobunjenicima. Princ Edgar s majkom Agathom i njegovim sestrama zatim bježi na škotski dvor kod kralja Malcolma. Na proljeće 1068. zbog pobuna na sjeveru Engleske kralj William otpočinje veliku gradnju dvoraca u Nottinghamu, Yorku i Lincolnu. Zadnji otpor Haroldove dinastije pokazao je njegov sin napadom na Bristol gdje bez uspjeha pokušava preuzeti grad. (Van Houts, 2000, 137-140).

S obzirom na različita tumačenja spomenutih događaja u primarnim izvorima, ne smije se zanemariti političke okolnosti koje su omogućile uspon Normandije u drugoj polovici 11. stoljeća te nastanak anglo-normanskog kraljevstva. Anžuvinci su se našli u građanskom ratu i uspješno su pridobili Flandriju za saveznika. Iako su uspješno poduzeli vojnu invaziju protiv Engleske, ona nije reformirala strukturne probleme unutar normanske aristokracije. S usponom Normandije druge francuske pokrajine također su povećale svoj utjecaj i moć nauštrb Normana. Osvajanje Mainea nije donijelo dugoročnu korist normanskim vladarima za razliku od Engleske, dodatno komplicirajući sukobe između Williamovih sinova nakon njegove smrti 1087. po istom obrascu kao dinastički sukobi ranije u 11. stoljeću ili kasnije.

Osvajanje Engleske okupilo je podijeljene interesne skupine u jedinstven pothvat, a kad je osvajanje bilo ostvareno 1070-ih dolazi do pucanja normanskog zajedništva. Williamov bretonski podanik Ralph protjeran iz istočne Anglije ubrzo uspostavlja savez s francuskim kraljem Filipom te nanosi Williamu prvi ozbiljni vojni poraz. Njegov sin s dinastičkim pravom na normansku pokrajinu Breteuil ponavlja pobunu stoljeće kasnije. Vrlo razorna za stabilnost normanske vlasti pokazala se praksa udaje normanskih plemkinja za sjevernofrancuske kneževe, poput udaje Williamove kćeri Adele za grofove Blois. Savez s Blois kasnije je doveo do sukoba normanskih kraljeva Henrika I. i Stjepana, otvorivši vrata Anžuvnicima prema anglo-normanskom prijestolju (Bates i Curry, 1994, 27-29).

V. 12. STOLJEĆE

Do početka 12. stoljeća države Normana i Varjaga razvile su se u dvije jake političke sile čije su se vladajuće elite asimilirale u društvo gdje su njihove kolonije početno osnovane. Međutim, Normandijska dinastija koja je vladala Normandijom preko dva stoljeća izumire, dok istovremeno u Kijevskoj Rusiji dolazi do sve većih razlika između vladajućih obitelji ruskih kneževina. Rurikidi se sada granaju na mnoge manje poddinastije čime kijevski veliki knez gubi sve više na važnosti.

Za razdoblja vlasti kijevskih kneževa Svjatopolka II. (1093.-1113.) i Vladimira II. Monomaha (1113.-1125.) dolazi do porasta značaja institucije vijeća u većini ruskih gradova. Novgorod je već od početka 10. stoljeća imao vijeće kao značajno političko tijelo za razliku od drugih gradova gdje ono dolazi do izražaja tek mnogo kasnije usporedno s proces fragmentacije Kijevske Rusije. S porastom značaja drugih ruskih gradova kao regionalnih političkih ili gospodarskih središta potkopana je tradicionalna dominacija Kijeva u unutarnjim poslovima. Manji gradovi na putu prema većoj autonomiji spremni su braniti se od kijevske prisile i na političkoj razini, formirajući vijeća gdje su lokalni aristokrati mogli doći do izražaja. Vijeća nisu nastala iz čiste želje za autonomijom od Kijeva – problem je bio i u podčinjavanju mlađih gradova starijim središtima gdje su najčešće stolovali imućni bojari. U jednom zapisu iz druge polovice 12. stoljeća spominje se sukob vladimirskih obrtnika i trgovaca s rostovskim i suzdaljskim bojarima gdje su Vladimirćani zbacili s vlasti bojare i sami odlučili braniti svoja prava, na što Rostov i Suzdalj odgovaraju postavljanjem novog *posadnika*, gradonačelnika koji je upravljao pojedinim gradom u ime bojara. U starim gradovima odlučivalo je staro plemstvo o obvezama mlađih gradova prema starijima. Kijevska Rusija s procesom oslobađanja mlađih gradova od starijih kad su manji gradovi dovoljno ojačali da bi odvajanjem od Kijeva više mogli poraditi na svojim interesima. Gradovi poput Novgoroda ili Smolenska nisu imali puno zajedničkih poslova s Kijevom osim političkog prvenstva Kijeva nad drugim gradovima i plaćanja poreza. U slučaju Vladimira nova trgovačko-obrtnička klasa se nameće umjesto bojara u vijeću. Gradovi žele imati svoje kneževe, ne samo kijevskog, i željni su upravljati vlastitim interesima. Kneževi su umjesto vodećih političara u nekim gradovima svedena na ceremonijalne figure, kao što je bio slučaj s Novgorodom budući da su moćni bojari s vojskama plaćenika zadržali svoje povlastice. Drugdje se ta klasa oslanja na kneževe u borbi protiv bojara, rezultirajući jačim autoritetom kneza nad bojarima ili apsolutnom vlašću kneza. U Novgorodu bojari su unatoč zadržanom utjecaju i moći bili odgovorni vijeću i njegovom biračkom tijelu. Zauzvrat novgorodsko

vijeće služi kao alat za održavanje bojarske prevlasti plasiranjem posadnika iz bojarskih posjeda. Institucija vijeća održala se najdulje u zapadnim i sjeverozapadnim gradovima, osobito u Novgorodu do 15. stoljeća ili kasnije uz podršku visoke društvene klase poput velmoža i šljahte. Bilo kakav oblik društvenog dogovora uz vijeće dogovarale su više društvene klase (Grekov, 1962, 360-364).

Normandija se našla u sastavu velikog anglonormanskog kraljevstva i zbog toga je, kao i Kijev unutar fragmentirane Kijevske Rusije gubila na značaju. Normani se do tada više nisu nalazili isključivo u Normandiji, već su početkom 12. stoljeća bili dugo vremena prisutni i na jugu Apeninskog poluotoka i Siciliji. Tamo se vladajuća elita već asimilirala među domaće stanovništvo i vitezovi što su pristizali iz Britanije nisu bili Normani već Englezi. Iako su se Normani našli daleko na obalama Levanta i u Irskoj, uvijek je postojala određena sjeta za postignućima predaka iz Normandije. Uz to snaga kneževine Normandije pod prvim nenormanskim kraljem Stjepanom nije posve nestala budući da su se uspješno othrvali napadima Anžuvina za što mu je normanska elita uzvratila podrškom u preuzimanju engleskog prijestolja. Jedinstvo Normana te primat Normandije u osvajačkim pothvatima posve nestaju do druge polovice 12. stoljeća (Bates i Curry, 1994, 30-31). U ratovima počevši s Williamom II. Osvajačem Normani koriste velike svote novca iz Engleske za financiranje vojske sačinjene od normanskih i engleskih vitezova. Kasniji vladari poput Henrika I. i Stjepana služe se velikim brojem flamanskih i velških plaćenika. Također normanski vladari bili su skloni voditi ratove sa drugim normanskim pretendentima iza čijih su pobuna najčešće stajali francuski kraljevi. Iz toga razloga granice Normandije zaokružene su nizom utvrda i dvoraca, no ni oni nisu pomogli protiv snažnih prodora francuskih trupa jer su pogranične normanske obitelji bile sklone mijenjanju strana. Normanska dinastija unatoč rodbinskim vezama s Kapetovićima nije uvijek pokazivala odanost francuskoj kruni (Bates i Curry, 1994, 33-34).

Normanske krize nasljedstva u 11. i 12. stoljeću ostavile su duboke tragove unutar vladajuće dinastije. Rezultirajuće pobune rascijepale su teritorijalno jedinstvo na još manje feudalne jedinice. Do 1100. Normandijom je nakon smrti Williama II. vladao njegov najstariji sin Robert Curthose, dok je Englesku dobio mlađi sin William Rufus. Normandija se kroz čitavu vladavinu Roberta našla u teškim nedaćama zbog neefektivne uprave nad kneževinom. Svom najmlađem bratu Henriku prodao je Cotentin poluotok, pokušao je zbaciti svog brata s engleskog prijestolja za što nije dobio potporu francuskog kralja. Najmlađi brat izvukao je nakon pomirbe Roberta i Williama deblji kraj. Mir između njih nije dugo trajao jer je ponovo

došlo do okršaja kada je papa Urban II sazvao prvi križarski pohod. 1100. Robert se nalazio u Svetoj Zemlji kada je William Rufus umro, prilika koju Henrik nije htio propustiti. Proglasio se kraljem Engleske i prve godine proveo je spašavajući sebe od Robertovih ambiciji i kad je trebalo Roberta od brojnih pobuna plemića u Normandiji. Knez Robert se pokazao nespremnim nositi se s normandijskim bunama i uz napada grofova Bellemea i Breteuila zastranio je odnose s crkvom koje je njegov otac temeljito izgradio. 1105. Henrik I. intervenira u Normandiji s podrškom brojnih crkvenih i svjetovnih lica i nakon bitke kod Tinchebraia zarobljuje Roberta. Robert više neće ugledati slobodu jer umire 28 godina kasnije u zatvoru. Engleski kralj porazio je normanskog kneza iako je bio član iste dinastije, ali pod njegovom vlašću u Normandiji je konačno zavladao mir predavši natrag brojne posjede crkvi. Do 1119. imao je vrlo uspješnu vladavinu, a iste godine francuski kralj doživljava poraz u bitci kod Bremulea. Iduće godine utapa se njegov jedini prijestolonasljednik na što su normanski plemići ponovno podigli bune protiv Henrika. Narednih 8 godina pobunjenici traže zamjenu Henrika na prijestolju sinom Roberta, Williamom Clitom, uz otvorenu podršku francuske krune. Iako je suzbio nove pobune, zatražio je odanost svojih vazala i 1127. udao je svoju kćer Matildu za Geoffreya Plantageneta iz Anjoua, ispriječivši time mogućnost saveza između francuskog kralja i Anžuvina. Clito u međuvremenu umire i Matilda 1133. rađa budućeg engleskog kralja Henrika II. Zbog sporova oko pripadanja pograničnih dvoraca, nasljeđe posljednjeg kralja Normandijske dinastije na prijestolju našlo se otvoreno brojnim uzurpatorima, među njima Stjepan od Blois, Matildin nećak. Ona i Geoffrey nisu ga dočekali iz Engleske s oduševljenjem već su Normandiju ponovno potresali dinastički sukobi (Harper-Bill i Van Houts, 2003, 38-40).

VI. ZAKLJUČAK

Varjazi i Normani svoje postojanje duguju vikinškim ekspedicijama, kolonizacijama i vojnim osvajanjima u 9. stoljeću kada dolazi do intenziviranja trgovine Skandinavije s istokom i zapadom Europe. Dok su na zapadu Europe skandinavski ratnici pustošili čitave obale Francuske i Britanije u potrazi za robovima i zlatom, na istoku su okolnosti bile drugačije zbog nepostojanja prethodnog carstva u procesu naglog raspada. Uz Dnjeper i Volgu podignuti su utvrđeni gradovi dvojne obrambene i trgovačke namjene te naseljeni raznolikim stanovništvom u nadi da će brzo steći bogatstvo trgovinom prirodnih sirovina za arapsko srebro. U tim gradovima pretežno švedski kolonisti stvorili su jezgru države u nastajanju koja se ubrzo kulturno prilagodila slavenskim plemenima te istovremeno održavala čvrste političke i gospodarske veze sa skandinavskim gradovima. Radi ostvarivanja vojne dominacije nad plemenima vojne formacije *družine* imale su kritičnu ulogu u formiranju varjaške ratničke klase te ruskog plemstva koje je od njih dobivalo potporu. Dinastija koja se osobito iskazala u tom procesu bili su kijevski kneževi Rurikidi. U potrazi za prestižem, bogatstvom i dankom pokorenih naroda, Kijevski Rusi nekoliko puta napadaju susjedne protivnike, među njima i moćno Bizantsko Carstvo s kojim su četiri puta sklapali vrlo detaljne ugovore, otvorivši time varjaškim plaćenicima i ruskim trgovcima dalji put prema jugu. U međuvremenu moćna ruska država širi svoj teritorij na sve strane radi očuvanja monopola nad trgovačkim rutama između Skandinavije i Bizanta, no jednako tako sve više dolaze pod utjecaj bizantske kulture i vjere. Pokršćavanje Kijevske Rusije za vrijeme Vladmira Velikog preobrazilo je prostranu zemlju pod varjaškom dinastijom u moćnu multietničku feudalnu državu s jednom vjerom i jednim knezom na čelu te ujedno omogućilo diplomatsko priznanje od drugih europskih kraljevstava. U međuvremenu su Vikinzi s druge strane kontinenta na Sjevernom moru pokušavali slične kolonizacijske pothvate bez trajnog učinka, no jedan vikinški vojskovođa zvan Rollo spremno je pristao na kompromise sa franačkim kraljem braniti rijeku Seine od drugih vikinških napada. Vikinški useljenici u Rouenu i okolici ubrzo su se asimilirali u franačko društvo i feudalni poredak, iskoristivši vakuum moći koji je nastao raspadom Franačkog Carstva na više dijelova te neprekidne sukobe između drugih franačkih grofova i kneževa. Povjerenje ranih Normana prema franačkim kraljevima omogućilo im je da se dokažu za odane, uvježbane plaćenike u ratovima s brojnim franačkim kneževima, no isto tako prihvaćanjem franačke kulture postavili su temelje budućeg prosperiteta. Rollovi nasljednici William I. te Richard I. dodatno su proširili i utvrdili granice kneštva Normandije, obnovili odnose crkve s novim pridošlicama i sklapali dinastičke brakove preko kojih su namjeravali trajno povezati

svoju dinastiju s kraljevskom kućom. Zabrinutost franačkih kraljeva zbog jačanja Normandije nagnalo ih je na redovite vojne intervencije u ime protivničkih grofova. Normandija se preobrazbom iz grofovije oko Rouena u moćnu kneževinu prema kraju 10. stoljeća okrenula unutarnjim poslovima, ponajprije odnosima kneza s normanskim grofovima. Nova useljenička visoka klasa održavala je kulturne i političke veze sa sjevernom Europom, najbolje iskazano običajem *more danico* pomoću kojeg su izvanbračni sinovi normanskog kneza mogli doći na prijestolje. Dolaskom 11. stoljeća Normani i Varjazi izgradili su države sa svim odlikama srednjovjekovnog feudalizma, no različiti uvjeti oko njih te uloge vladajućih dinastija usmjerili su ih drukčijim putevima. Kijevsku Rusiju nakon smrti Vladimira Velikog potresaju dinastički sukobi i podjela vlasti, eventualno rezultirajući dugačkom i stabilnom vladavinom Jaroslava Mudrog. Iako je proveo veći dio svoje vladavine u sukobu sa suvladarem Mstislavom, postavio je čvrste temelje crkvi i naobrazbi ruskog stanovništva. U to vrijeme kulturne i gospodarske veze između Skandinavije i Rusije nisu oslabile pri čemu su oba prostora tek podvrgnuta kristijanizaciji međusobno utjecala jedan na drugi prijenosom liturgijskih običaja te kultova zajedničkih svetaca. Ruska crkva zasnovana prema bizantskom uzoru s vremenom poprima posebne karakteristike i određenu autonomiju od bizantskog utjecaja, u čemu su domaći metropoliti i svetišta pod pokroviteljstvom kijevskih vladara odigrali veliku ulogu. Nakon smrti Jaroslava Mudrog drugu polovicu 11. stoljeća obilježio je trijumvirat između Jaroslavovih sinova Izjaslava, Svjatoslava II. i Vsevoloda, u početku još dovoljno složnu dok se na obzoru nije pojavila prijetnja Kumanaca. Izjaslav je obraćanjem papi i poljskom knezu/kralju za pomoć pokazao pragmatično lice Rurikida, no unatoč upornoj borbi za položaj velikog kneza nije ostavio većeg traga. Povodom njegove i Svjatoslavove smrti, Vsevolod nastavlja vladati na način da su bojari sve više dobivali neovisnost od Kijeva, pustivši sinu Vladimiru II. Monomahu da brani zemlju od neprijatelja. Za vrijeme vladavine Richarda II. Normandija se preusmjeruje sjeveru radi učestalih napada Danaca na Englesku, pri čemu im Normani daju određene povlastice. Budući da se Normandijska dinastija direktno uplela u anglo-danske sukobe, morali su balansirati između oportunitizma prema sjeveru i obligacija prema franačkom jugu. Normansko plemstvo oblikovalo se na franačkim temeljima, odano služeći normanske kneževe u svim sukobima. U zamjenu za službu grofove je knez nagrađivao velikim posjedima čime su se jedni i drugi poslužili za obnovu crkvenog djelovanja u Normandiji. Pozivanjem na prethodne posjede u karolinško doba, crkva postepeno vraća svoju moć i utjecaj pomoću darovnica od kneza, privatnih lica ili laika, osiguravši time legitimitet vlasti te snažnu gospodarsku osnovu. Nakon kratkih vladavina međusobnih rivala i braće Richarda III. i Roberta, na prijestolje dolazi William II. čiju su

vladavinu do riskantne invazije na Englesku obilježile pobune uzurpatora te savez francuskog kralja i Anžuvina u neprestanim napadima na Normandiju. Veliki uspjesi na bojnopolju te dinastički savez s novim francuskim kraljem i Flamancima stvorili su sigurnu pozadinu Williamu prije rata u Engleskoj. Normanska invazija te bitka kod Hastingsa 1066. usprkos različitim narativima s obje strane bili su ključna politička prekretnica u engleskoj povijesti. Usred invazije norveške vojske na strani engleskog aspiranta, Normanima se pojavila jedinstvena prilika za osvajanje vlasti. Nastanak anglonormanskog kraljevstva podijelio je normansko plemstvo, dovodeći time do ponovnih sukoba za prijestolje nakon Williamove smrti. Početkom 12. stoljeća Kijevska Rusija i Normandija nalaze se na prekretnici. Vlast Rurikida u gradovima diljem Rusije slabi zbog jačanja regionalnih vijeća, fragmentirajući dominaciju zemljoposjednika i bojara u korist gradskih obrtnika i trgovaca. Gradovi se udaljavaju od Kijeva zbog ispunjavanja potreba lokalnog stanovništva umjesto služenja autoritetu kijevskog velikog kneza. Iznimka u tom procesu jačanja regionalnih kneževa bio je imućni grad Novgorod zbog kompromisa između bojara i gradske oligarhije. Normandija u sastavu velikog kraljevstva našla se u podređenom položaju, marginalizirana normanskom ekspanzijom i postupnom asimilacijom normanske elite u novoosvojenim zemljama. Iako su i dalje uspješno vodili ratove, suradnja vlasti i plemstva se lomila pod pritiskom Anžuvina i francuske krune. Sinovi Williama II. – Robert Curthose, William Rufus i Henrik dijelili su upravu nad teritorijima više ili manje uspješno. Nestabilne vladavine Roberta i Williama prepustile su vlast Henriku, posljednjem kralju dinastije. Pretendenta Williama Clutoa i francuske invazije porazio je nakon dugogodišnjih borbi, no Normandijskoj dinastiji presudilo je utapanje prijestolonasljednika, ali Henrik I. izlaz nalazi u dinastičkom braku svoje kćeri za Anžuvince, čime je ponovno otvorio lokalnim grofovima vrata dinastičkim sukobima za Normandiju i Englesku.

Kolonizacija i asimilacija Normana i Varjaga slične su u tome što se skandinavski plaćenici, odnosno trgovci-ratnici nameću na koloniziranim prostorima kao nove vladajuće klase iz kojih potječu Rurikidi i Normandijska dinastija. U oba slučaja vrhovni kneževi u su u početku imali glavnu ulogu, no postupnim širenjem teritorija dinastije granaju se u manje obitelji ili predaju vlast nižem plemstvu. Osnovne razlike između dva naroda i njihovih država je etnički sastav domaćeg stanovništva, razvijeni feudalizam na zapadu u odnosu na plemenska društva istoka te različiti utjecaji velikih carstava na njihov politički ustroj, kristijanizaciju, gospodarsko usmjerenje i vanjsku politiku vođenu dinastičkim brakovima radi saveza ili sudjelovanjem u ratovima zbog vlastite koristi.

LITERATURA

Primarna literatura

1. Cross, Samuel Hazzard i Sherbowitz – Wetzor, trans. 1953. *The Russian Primary Chronicle – Laurentian Text*. Cambridge: The Mediaeval Academy of America.
2. Van Houts, Elisabeth, trans. 2000. *Normans in Europe*. Manchester: Manchester University Press.

Sekundarna literatura

1. Bates, David i Curry, Anne (ur.). 1994. *England and Normandy in the Middle Ages*. London: The Hambledon Press.
2. Brandt, Miroslav i Grekov, B.D. 1962. *Povijest Rusije u srednjem vijeku*. Zagreb: Naprijed.
3. Christiansen, Eric. 2006. *The Norsemen in the Viking Age*. Oxford: Blackwell Publishing.
4. Crouch, David. 2007. *The Normans – The History of a Dynasty*. London: Hambledon Continuum.
5. Duczko, Wladyslaw. 2004. *Viking Rus – Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*. Leiden: Brill.
6. Garipzanov, Ildar „Early Christian Scandinavia and the Problem of Eastern Influences“ u *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, ur. Garipzanov, Ildar - Tolochko, Oleksiy. 2011. Kiev: Institute of Ukranian History, 25-29.
7. Harper – Bill, Christopher i van Houts, Elisabeth (ur.). 2003. *A Companion to the Anglo – Norman World*. Woodbridge: The Boydell Press.
8. Hedenstierna – Jonson, C. 2009. *Rus', Varangians and Birka Warriors*. Archaeological Research Laboratory, Stockholm University.
9. Potts, Cassandra. 1997. *Monastic Revival and Regional Identity in Early Normandy*. Woodbridge: The Boydell Press.

10. Raffensperger, Christian. 2012. *Reimagining Europe – Kievan Rus' in the Medieval World*. Cambridge: Harvard University Press.
11. Uspenskij, Fjodor „The Advent of Christianity and Dynastic Name-giving in Scandinavia and Rus“ u *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, ur. Garipzanov, Ildar - Tolochko, Oleksiy. 2011. Kiev: Institute of Ukrainian History, 108-110.